

Majewski, Erazm

Powiat Stopnicki pod względem przedhistorycznym. Cz. 1

Światowit 3, 95-161

1901

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POWIAT STOPNICKI

POD WZGLĘDEM PRZEDHISTORYCZNYM.

ANTIQUITÉS PRÉHISTORIQUES DU DISTRICT STOPNICA

GOUVERNEM. KIELCE

(ROYAUME DE POLOGNE)

ZBADAŁ I OPISAŁ

ERAZM MAJEWSKI.

CZEŚĆ PIERWSZA.

(PREMIÈRE PARTIE).

TREŚĆ.

Przedmowa.

Wstęp.

- § 1. Obszar badań (z mapką).
- § 2. Hydrografia obszaru. (z mapką).
- § 3. Orografia (z mapką).
- § 4. Stosunek powiatu do obszarów sąsiednich.
- § 5. Szkic geologiczny (z mapką).
- § 6. Postęp odkryć.
- § 7. Gęstość stanowisk przedhistorycznych.
- § 8. Wykaz miejscowości.
- § 9. Spis abecadłowy miejscowości.
- § 10. Stosunek stanowisk archeologicznych do gleby i podglebia (z mapką).
- § 11. Wnioski wypływające z gęstości stanowisk przeddziejowych.
- § 12. Obfitość materiału archeologicznego.
- § 13. Sposób eksploatacji.
- § 14. Literatura.
- § 15. Cel praktyczny niniejszej pracy.
- § 16. Wykaz zabytków porządkiem katalogowym
- § 17. Objaśnienie skrótów.

Część pierwsza. Wykaz zabytków porządkiem miejscowości.

- I. Porzecze Schodniej.
- II. Porzecze Nidy dolne.
- III. Porzecze Nidy górne.
- IV. Porzecze Czarnej.

Część druga. Opis zabytków

(zostanie pomieszczony w tomie IV-m „Światowita“).

PRZEDMOWA.

Powiat Stopnicki do niedawna, gdyż jeszcze do roku 1891, pod względem archeologicznym zupełnie nie był badany. Ani w muzeach, ani w piśmiennictwie nie znalazłem godnych uwagi obserwacyj lub rezultatów poszukiwań archeologicznych, dotyczących tej części kraju. Nawet odkryć przypadkowych, które niewątpliwie musiały się różnemi czasy tu i owdzie zdarzać, nie zarejestrowano nigdzie. Znane mi są tylko dwa znaleziska przypadkowe, mianowicie: toporek kamienny z Rzędowa, znajdujący się w zbiorach Akademii Umiejętności w Krakowie, oraz dwa brązowe, nieopublikowane przedmioty z Wójczy, złożone tamże przez właściciela tego majątku.

Prowadząc badania w ciągu lat dziewięciu z pewnym planem i dość znacznym nakładem sił i środków materialnych, doszedłem do rezultatów, o jakich z początku nie marzyłem nawet.

Pomimo, że przyszłość wiele jeszcze i to ważnych może dostarczyć danych archeologicznych z tego powiatu, można już dziś uważać ten powiat za *najszczególniej* zbadaną część kraju naszego.

Zarówno pod względem gęstości stanowisk archeologicznych, jak pod względem liczby oraz różnorodności okazów, powiat Stopnicki zajmuje stanowisko naczelne i wyjątkowe. Wprawdzie archeologia zdobywa, jak wiadomo, najważniejsze nieraz odkrycia niespodzianie, drogą przypadku, i nigdy nie można uważać najlepiej nawet poznanego obszaru za

zupełnie zbadany, gdybyśmy jednak chcieli odkładać napisanie monografii którejkolwiek okolicy do chwili zupełnego ukończenia eksploatacji, chwila taka, wciąż odsuwana w przyszłość, nigdyby może nie nadeszła. Dlatego zgodnie z zasadą: *bis dat, qui cito dat*, zamykam główny okres mych poszukiwań rokiem 1900-ym i na podstawie posiadanych już faktów przystępuję do nakreślenia zwięzłej monografii powiatu Stopnickiego.

Materyału zresztą do takiej monografii uzbierało się tak wiele, że czekać z opublikowaniem do jego uzupełnienia byłoby zbytciem przezorności. Z jednej strony nauka ogólna wyczekuje z upragnieniem na wiadomości z naszego kraju, z drugiej zaś—rzeczy nowych przybywa w ostatnich latach stosunkowo niewiele. Z zastrzeżeniem tedy, o którym była mowa wyżej, wolno mi uważać mój teren za dostatecznie do takiej podstawowej monografii poznany.

Niejednemu wyda się dziwnem, że nie słyszał o postępach pracy w Stopnickiem, lecz różne są systemy pracy, jak różne jej warunki. Nauka nasza, pozbawiona ognisk, skupiających gdzieindziej i podniecających działalność jednostek, przeżywa chwile ciężkie. Skazana na wegetację w ciasnych granicach inicjatywy prywatnej i pracy w odosobnieniu, pozostaje w warunkach wprost przeciwnych społecznym potrzebom jej rozwoju; ale tak żyć musi. Nie może ona szukać ani adeptów, ani podniety, ani łącznika z szerszem kołem inteligentnem za pomocą prasy. Ogółu bowiem tego nie zajmują dziś, jak niegdyś, rzeczy nauki czystej; tym sposobem praca jednych nie wywołuje sił nowych w szranki wiedzy oderwanej. Informacje, pożyteczne w warunkach zwykłych, byłyby straconemi, mało rozumianemi, a przez niektórych opacznie nawet sądzonemi. Dlatego wystarczało mi, że specjaliści, zresztą nieliczni, wiedzieli o postępach badań.

Jeżeli kiedyś warunki pracy naukowej się zmienią, a i ogół wykształcony, smakujący dziś w literaturze pięknej i rozestetyzowany, a co najwyżej zatopiony w naukach społecznych i stosowanych do celów praktycznych, zacznie żyć pełniejszym życiem umysłowem, wtedy przyjdzie czas na interesowanie go pracami ze wszelkich, dziś niepopularnych dziedzin nauki; wtedy ten i ów, zachęcony przykładem, lub porwany urokiem nauki czystej sam się pod najmilszy sobie sztandar wiedzy za-

ciągnie. W warunkach obecnych oddziaływanie na nasz ogół zarówno drogą prasy, jak i wszelkimi innemi, byłoby pracą Danaid.

Pracujemy jak możemy i jak umiemy, nie dla dzisiaj, ale dla jutra nauki naszej.

* * *

Monografię moją dzielę na dwie części, wzajemnie się dopełniające. Część I-sza obejmie wykaz materyału podstawowego, t. j. wszystkich zabytków w porządku zbadanych miejscowości.

W części II-ej obszerniejszej podam możliwie krótkie i treściwe opisy owych zabytków w okazach najbardziej dla naszego powiatu typowych, z usystematyzowaniem materyału podług rodzaju przedmiotów i epok. Wszystko, co charakterystyczne i ważniejsze, będzie tu przedstawione w licznych reprodukcjach fotograficznych, lub wiernych rysunkach i szkicach, ze wskazaniem miejsca pochodzenia, wymiarów i z oznaczeniem numerem katalogu.

Obie części poprzedzi krótki opis geograficzny i geologiczny okolicy, pogląd na rozmieszczenie miejscowości, w których znaleziono okazy archeologiczne, zakończy zaś ogólny pogląd na charakter archeologiczny okolicy.

W S T Ę P.

§ 1. *Obszar badań.* Pow. Stopnicki obejmuje południowo-wschodnią część gubernii Kieleckiej. Jest to jedna z najdalej wysuniętych na południe części Królestwa Polskiego. Granice: na północ powiat Kielecki, na wschód powiat Opatowski gubernii Radomskiej, na południe rzeka Wisła, odgraniczająca powiat nasz od powiatu Dąbrowskiego w Galicyi, na zachód powiaty: Jędrzejowski i Pińczowski.

Obszar powiatu Stopnickiego wynosi 29,02 mil kwadratowych czyli 1590 km^2 . Jest on $6\frac{1}{2}$ razy mniejszy od całej gubernii Kieleckiej, obejmującej 10,092 km^2 , co stanowi $\frac{1}{60}$ ogólnej przestrzeni Królestwa, liczącego 127,316 km^2 czyli 2312 mil kwadratowych.

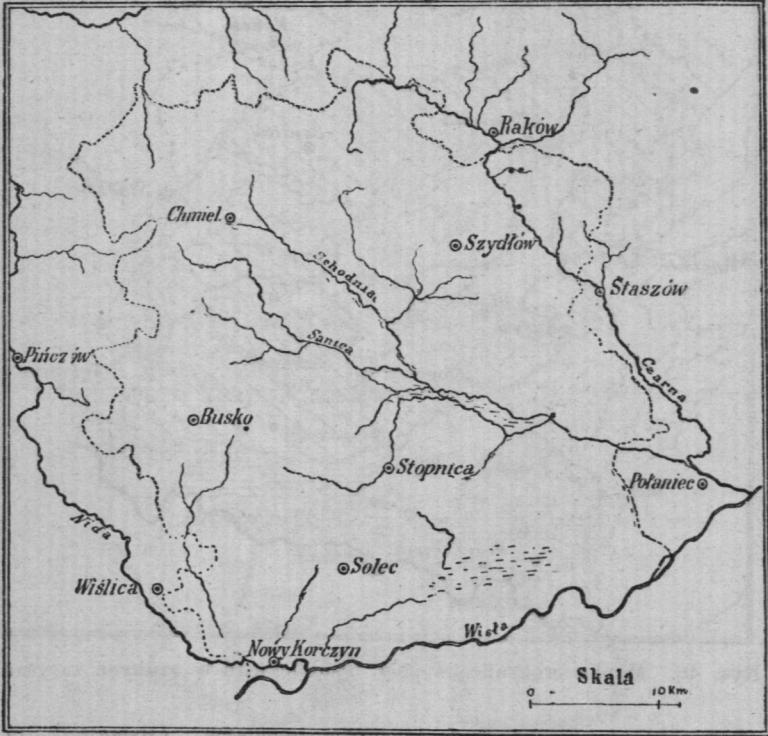
Położenie powiatu i stosunek powierzchni jego do reszty kraju wyobraża mapka na str. 103 (rys. 49).

Zakątek ten jest pozbawiony udogodnień komunikacyjnych, wynikających z posiadania kolei żelaznych, linie południowe bowiem dróg tych przebiegają w odległości kilku mil od północnych granic powiatu. Dróg bitych również jest mało. Wodna droga handlowa, tj. rzeka Wisła, nieznacznie oddaje usługi z powodu trudności dojazdu i jako stanowiąca granicę polityczną. Ludność powiatu w r. 1884 wynosiła 119.000 głów.

§ 2. *Hydrografia obszaru.* Powierzchnię pow. Stopnickiego można podzielić pod względem hydrograficznym na trzy, a właściwie cztery porzecza: Nidy, Schodniej. i Czarnej. Południowy pas powiatu stanowi bezpośrednio pobraże Wisły.

Główną rzeką, uprowadzającą wody z obszaru Stopnickiego, jest Schodnia. Całe jej porzecze mieści się w granicach powiatu, zajmując nie tylko jego środek, ale najznaczniejszą część obszaru. Niewielka tylko część południowo-zachodnia powiatu należy do porzecza Nidy i także nie-

znaczna część północno-wschodnia do porzecza Czarnej. W monografii tedy powiatu Stopnickiego uwzględnić wypadnie prócz całkowitego porzecza Schodniej jeszcze częśćkę porzecza Nidy i częśćkę Czarnej. Ponieważ pod względem fizyograficznym i archeologicznym o wiele właściwszem jest trzymanie się granic naturalnych, nie zaś zupełnie dowolnych i sztucznych, jakimi są wszelkie podziały administracyjne, najstosowniej-

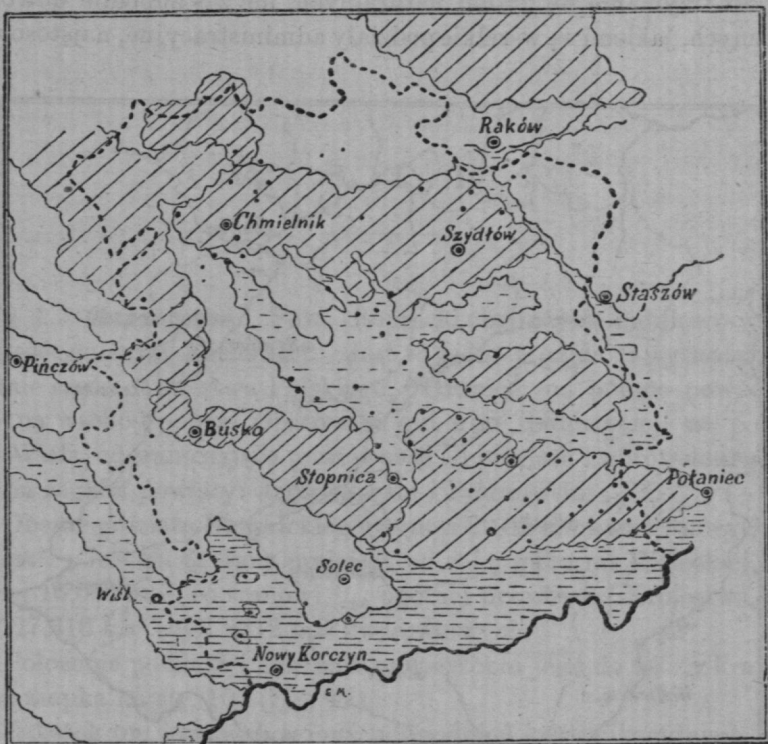
Rys. 47. Mapa hydrograficzna pow. Stopnickiego.

szem będzie zająć się porzecznymi jako oddzielnymi całościami, dając pierwszeństwo obszarowi rzeki Schodniej, jako całkowicie mieszczącej się w granicach opisywanej przestrzeni kraju.

§ 3. **Orografia.** Obszar powiatu stanowi część wyżyny Nidy, granicząca na północy z podgórzem gór Świętokrzyskich. Wyżyna Nidy na północy wznosi się w niektórych wyniosłościach do 1000 stóp (pod Osinami blisko Pierzchnicy 1095 stóp) nad poz. m.

W części środkowej, między Buskiem a Stopnicą, rozciąga się taras na 800—900 stóp wyniosły; stanowi on dział wodny między Nidą,

Schodnią i Wisłą. Na samym południu w części zachodniej wyżyna przechodzi w szeroką nizinę nadwiślańską, w części zaś wschodniej graniczy z szeroką na kilka kilometrów doliną Wisły, którą należy uważać za dawne koryto tej rzeki, zamulone w czasach późniejszych.

Rys. 48. Mapka orograficzna pow. Stopnickiego w grubych zarysach.

§ 4. *Stosunek powiatu do obszarów sąsiednich.* Obszar zbadany nie jest zamknięty granicami naturalnymi do tego stopnia, aby kultura jego przeddziejowa przedstawiać mogła pewną całość, odrębną pod wielu względami od okolic sąsiednich. Tylko granica południowa, to jest koryto Wisły, stanowi tu dział naturalny, po za którym rozciąga się obszar, mogący różnić się i należeć do osobnego ogniska kulturalnego. Pozostałe granice: wschodnia, zachodnia i północna nie odznaczają się ważnością pod względem fizyograficznym. Ta okoliczność każe przypuszczać, że i charakter archeologiczny okolic sąsiadujących z powiatem Stopnickim będzie zgodny z tą częścią kraju. W jakim jednak stopniu i do jakich granic, to dopiero okaże przyszłość, gdyż bardzo niedostateczna znajomość terenów okolicznych uniemożliwia obecnie wszelkie porównania.

W grubych zarysach wolno przypuszczać, że wiele wspólnego może mieć, osobliwie dla najdawniejszych epok przeddziejowych, cały obszar małopolski, a nawet całe górne porzecze Wisły i Odry, poczynając od źródeł obu tych rzek. Byłby to obszar, ograniczony od południa Karpatami, wyżyną Morawską i Sudetami, czyli obejmowałby część Ślązka górnego i całą Małopolskę. W ściślejszej mierze charakter Stopnickiego będzie zgodny z całym pasem kraju, ograniczonym lewym brzegiem Wisły, poczynając od Przemyśla aż po ujście Kamiennej, albo i wyżej, zaś

Rys. 49. Położenie i stosunek obszaru zbadanego do całej powierzchni Królestwa Polskiego.

ku północy—po źródła Warty, Pilicy i Kamiennej, t. j. po linię: Olkusz, Jędrzejów, Kielce, Opatów i brzeg prawy rz. Kamiennej. Jest to bowiem obszar prawie jednolity, pozbawiony wyraźniejszych granic naturalnych, wodnych, jakich nie brak w północnej części kraju.

§ 5. **Szkieł geologiczny.** Powiat Stopnicki należy wraz z powiatami Sandomierskim i Pińczowskim do geologicznego obszaru Galicyjsko-Podolskiego, od północy zaś graniczy z wyspą paleozoiczną między Kielcami a Sandomierzem.

Na początku okresu Sylurskiego, cały obszar pokrywa morze, którego brzeg południowy stanowią Tatry i góry Śpiżu *). Już w połowie okresu Sylurskiego zarysowują się pierwsze ślady lądu pomiędzy Kielcami a Sandomierzem, w postaci gór Dymińskich (równoległych z Łysogórami), oraz Pieprzowych. Zwiększają się one aż do początku węglowej epoki, w której cały ten grunt tworzy już rozległy ląd o brzegach płaskich, podmywanych w Krakowskim przez morze.

W Dyasie morze napowrót okrywa wszystko.

Na początku okresu Kredowego wyspa Kielecka znowu rozrasta się, a brzeg oddala coraz bardziej ku wschodowi. Z końcem zaś okresu kredowego wytwarzają się Karpaty, które w Miocenie przybrały już dzisiejszą postać, ale mogły być wynioślejszemi.

Wapień jurski, ważny dla paleoetnologii w naszym kraju, występuje w nielicznych miejscowościach na powierzchni gruntu, i tylko na północy, w postaci jakby trzech półwyspów gór Święto-Krzyskich, wrzynających się w dolinę, wypełnioną utworami trzeciorzędowymi. Najbardziej na południu wysuniętymi stanowiskami tego białego wapienia są wieś Wymysłów i Zrzecze pod Chmielnikiem. (Na mapce, rys. 50 wyspy oznaczone nrem 11-m).

Gliniaste, szare warstwy, zwane tu opoką, są właściwym, miękkim, łatwo wietrzejącym *marglem kredowym*. Po zupełnem zwietrzeniu tworzy on ziemię, odróżnianą mianem *redziny*. Margiel kredowy, zdaniem Kontkiewicza **), musi znajdować się tu niemal wszędzie, na większej lub mniejszej głębokości. Widzimy go najobficiej reprezentowany w części południowo-zachodniej powiatu, w postaci kilku podłużnych wysp, wzdłuż Nidy, aż po Kobylniki pod Wislicą i dokoła Buska. Na mapce (p. rys. 50) oznaczony jest liczbą 10.

Utwory trzeciorzędowe. Na całej prawie dolinie Schodniej występuje niebieskawo-szara, cokolwiek marglista *głina łupkowa* (liczbą 9 oznaczona), stanowiąca w niewielkiej głębokości pod przykryciem piasków i innych utworów napływowych warstwę nieprzepuszczającą wody. Wskutek tego powstają na jej podłożu niewielkie błota i torfowiska, jak np. w Żernikach Dolnych, Jastrzębcu i in. Zdaniem Kontkiewicza, glina ta leży pod osadami Sarmackimi, oraz gliną napływową, na całej przestrzeni między Chmielnikiem a Szydłowem.

Głina łupkowa występuje także nieprzykryta, w postaci wysp różnej wielkości. Między innymi zalega lewy brzeg Sanicy od Zawady aż

*) *Siemiradzki i Dunikowski*. Szkic geologiczny Królestwa Polsk., Galic. i kraj przył. Pam. Fiz., t. XI, str. 5.

**) *S. Kontkiewicz*. Sprawozdanie z bad. geol. Pam. Fiz., t. II, str. 181.

po Balice. Po prawej stronie Sanicy tworzy dużą wyspę, której północna granica zdaje się przechodzić przez Janinę, Kołaczkowice, Szczytniki, Jastrzębiec, Żerniki Dolne i Działawice. Na południu widzimy jej wyspę, graniczącą z niziną doliną koryta Wisły. W wielu miejscach trafiają się zapadliska i kotliny, świadcząc o obecności pokładów gipsu, wypłókiwanego w miejscach zapadłych przez wody podziemne.

Na omawianym obszarze znajdują się tu i owdzie nawet groty gipsowe, powstałe również przez wypłókanie gipsu. Są one stosunkowo niedawnego pochodzenia, nie zawierają też śladów człowieka przedhistorycznego. Tak przynajmniej twierdzi inżynier Kontkiewicz na podstawie pobieżnych poszukiwań w niektórych z tych jaskiń. W dolinach, graniczących z południowymi odnogami gór S-ta Krzyskich leży *margiel nulliporowy*, przechodzący z jednej strony w twardey wapień nulliporowy, z drugiej w miękki piaskowiec *). Około Rakowa margiel ten tworzy urodzajne wyspy pośród jednolitej pustyni piaszczystej.

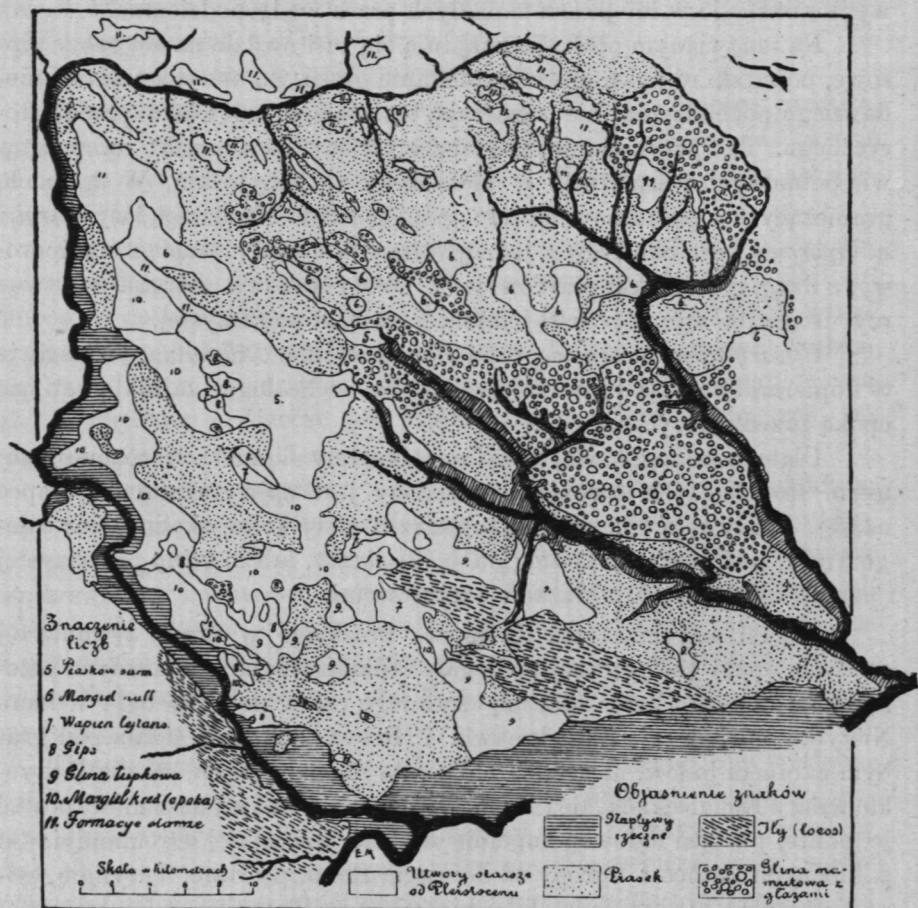
Utwory czwartorzędowe, czyli *Plejstocen* albo *Dilluvium*. Właściwie te dopiero utwory są najważniejszymi dla archeologa, zajmującego się epoką przedhistoryczną.

Dlatego szczegółowiej nieco zastanowimy się nad ich rozmieszczeniem. Rozkład tych utworów zaznaczony jest najwyraźniej na mapce naszej. Pokrywają one znaczną przestrzeń nie tylko tej okolicy, lecz całego kraju, pod postacią: 1) *ilu* (loess), 2) *piasku*, lub 3) *gliny* piaszczystej i *marglu lodowcowego*, z głazami narzutowymi.

Niemal cała przestrzeń Królestwa Polskiego w czasie trwania tej ostatniej epoki geologicznej podlegała kilkakrotnym i znacznym przemianom klimatu i przez znaczną część tego czasu pokryta była lodami. Nie tylko bowiem cała Skandynawia i Rosya zachodnia leżała pod grubym całunem lodów, nie tylko Dania, cała niemal Anglia, morze Bałtyckie wraz z Niemieckiem, ale i Niemcy północne oraz kraj nasz miały postać jednolitej pustyni lodowej, zupełnie na wzór dzisiejszej Grenlandyi. Od północnych krańców Europy aż do ujścia Renu, po Harc, Turyngię, góry Kruszcowe i Olbrzymie, dalej niemal aż po Tatry, na całej tej przestrzeni, wynoszącej 6 milionów kilom. kwad., nie wystawał ani szmat ziemi z pod powłoki lodowej, na północy grubej na 2000 metrów i więcej, nad brzegami Bałtyku liczącej jeszcze setki metrów, a najcieńszej jedynie u południowych jej krańców.

Epoka jednak lodowa nie trwała wciąż i w jednakowym stopniu natężenia. Dzięki tajemniczym, a niezbadanym dotąd przyczynom, zaostrzony co najmniej na przeciąg kilku tysięcy lat klimat złagodniał na czas pewien, a potem znów uległ oziębieniu, aby wreszcie jeszcze raz

stać się cieplejszym. Zgodnie z temi wahaniem przybywało lub ubywało skorupy lodowej, a jej granica południowa nie mogła być stałą. Wiemy, że cofnęła się w okresie cieplejszym, międzylodowym, aż do Bałtyku **), w zimniejszym jednak powróciła znowu ku południowi.

Rys. 50. Mapa geologiczna pow. Stopnickiego ze szczególnym uwzględnieniem rozmieszczenia utworów pleistocenowych.

Dziś jest już rzeczą stwierdzoną, że w Plejstocenie były przynajmniej dwa zupełnie wyraźne i wielkie okresy zimne, podzielone przynaj-

*) Kontkiewicz l. c., str. 103.

***) Siemiradzki i Dunikowski. Szkic geologiczny Kr. Pols., Gal. i kraj. przyległych. P. Fiz., t. XI, str. 7.

mniej jednym dłuższym okresem cieplejszym. Okres ten jednak zapewne składa się z dwóch lub więcej podokresów mniejszych wahań temperatury i wilgotności, którym odpowiada tyleż okresów lodowych i międzylodowych.

I to jest także pewne, że wielki lodowiec ostatni nie dosięgnął ani grubości, ani południowych granic pierwszego, największego. W naszym kraju dotarł on już tylko do dzisiejszych brzegów Warty, Pilicy i Wieprza. Gruba na setki metrów warstwa lodów, posuwając się niewidocznie prawie, ale bezustannie ze Skandynawii i Finlandyi ku południowi, niosła wrośniętą w swe dolne warstwy masę kamieni, odłamów skalnych, piasku i t. d. Krusząc takowe po drodze i ścierając na miał, niosła coraz dalej, a następnie, gdy klimat się ocieplił, osadzała w miarę topnienia lodu na całej przestrzeni pod postacią grubych osadów (*zwałów*) t. zw. *moreny dennej*. Na całej zaś linii, na której lody pod wpływem ciepła nie mogły już posuwać się dalej i uległy stopieniu, tworzyły się *zwały krańcowe*, tem grubsze i potężniejsze, im dłużej w danem miejscu utrzymywała się, a więc i dłużej topniała krawędź wciąż odnawiającego się lodowca.

Wszystkie potężne pokłady gliny, iłu, margli i piasku wraz ze wszelkimi głazami narzutowymi, które stanowią czwartorzędową powłokę naszego kraju, zostały naniesione przez lodowce z gór Skandynawskich i Finlandzkich i osadzone tutaj w ciągu szeregu tysiącleci.

W naszym kraju granica starszych, zewnętrznych moren, albo, co na jedno wychodzi, lodów pierwszej epoki lodowej, przechodzi poniżej Krakowa wzdłuż 50° szerokości. Granica zaś moren, należących do drugiej epoki, przechodzi powyżej płaskowzgórza Kielecko-Sandomierskiego, a poniżej niziny Mazowieckiej, mniej więcej po 51.30° szerokości. Nasza mapa obejmuje przeto osady tylko pierwszego, największego lodowca.

Uwalniane stale przez ubywanie lodowca wielkie masy wody wpłynęły na bardzo znaczne przerobienie powierzchni kraju. Wyżłobiły one obszerne i szerokie doliny i w miarę odsuwania się granicy lodowca ustępowały z jednych koryt, aby wytwarzać sobie nowe łożyska.

Ta skombinowana działalność lodów i wód podlodowcowych, a następnie bogatych w wody strumieni, rzek i jezior polodowcowych,—wytworzyła stan powierzchni kraju, który dziś obserwujemy. Już później rola rzek i rzeczek staje się podrzędną, poziom wód obniża się stale, złoabia one tylko wązkie, nowe kręte koryta w ramach wielkich łożysk dawnych, wypełnionych ongi wodą bieżącą po brzegi.

Porzucając szerszy horyzont geologiczny, wypada nam teraz zwrócić oczy na rozkład utworów czwartorzędnych na obszarze naszych poszukiwań.

Więc przedewszystkiem zaznaczam, że dotychczasowe badania Tietzego, Uhliga, Dunikowskiego i innych na tym gruncie, nie rozstrzygnęły jeszcze wszystkich kwestyi geologicznych epoki czwartorzędowej naszej okolicy. Jedno zasługuje na uwagę, mianowicie, że chociaż lodowiec wielkiej epoki lodowej pokrywał całą wyżynę Kielecko-Sandomierską, to jednak góry Ś-to Krzyskie sterczały nad jego powierzchnią *), a zarazem osłaniały swym „cieniem“ znaczną przestrzeń, aż do Iwanisk, i nie dopuściły go tutaj od północy. Zamiast tedy właściwej moreny dennej, są tu zapewne tylko moreny boczne, na których osiadły, jak pod Rakowem i Szydłowem, lotne piaski albo inne osady diluwialne.

W Ś-to-Krzyskiem znowu są tylko zamiast moreny dennej, podobno potężnie rozwinięte napływy rzeczne z okresu lodowcowego. Stopnickie z przyległościami, zalegają, jak powiedzieliśmy, różnorodne utwory diluwialne. *Piaszczysta glina*, zwana przez Zeischnera *Mamutową*, z głazami narzutowymi granitu, kwarcytu i krzemienia, zajmuje szeroki obszar, ciągnący się od Chmielnika po Szydłów, Kurozweki i Staszów, w kierunku południowo-wschodnim, aż po Sichów nad rzeczką Czarną. Patrz mapkę 50, a na niej obszary oznaczone kółeczkami (4). Południową granicę tego obszaru stanowi rzeka Schodnia. Grubość tych pokładów nigdy nie przenosi 10 metrów.

Piasek znowu, oznaczony na mapie drobnymi kropkami, pokrywa całą prawie dolinę rzeki Schodniej, oraz dwie trzecie powierzchni, ograniczonej od zachodu i północy lewym brzegiem Nidy, od wschodu rzeką Czarną. Widnieją tylko na tym obszarze liczne wyspy, obnażenia utworów starszych, na mapce odznaczające się tłem białem. Piasek dyluwialny jest tutaj albo czystym kwarcytem, albo zmieszany z drobnymi głazami i okruchami krzemienia lub granitu, miejscami w tak wielkiej ilości, że wygląda jak gruby żwir. Krzemień w tych piaskach, najczęściej potłuczony na drobne kawałki, pochodzi przeważnie z wapienia jurskiego gór Ś-to-Krzyskich, znajdują się bowiem często kawałki, noszące bardzo wyraźne odciski muszel jurskich. Szczególniej obfite są w nim Rhyntonelle.

Il (Löss), zupełnie typowy, pokrywa grzbiet i zbocza wzgórza Stopnickiego, aż po alluvium Nadwiślańskie, pod Biechowem, Słupią i Orzel-

*) Siemiradzki. Sprawozdanie z bad. geolog. w okolicach Kielc. Pam. Fiz., t. VIII, str. 4.

cem Wielkim. Jest to brunatnawo-żółta glina z domieszką piasku, mająca znaczną siłę plastyczną, skutkiem czego trzyma się w obnażeniach w kształcie ścian pionowych. W tym *ile* widzieć można prastare drogi, werżnięte miejscami do 5 metrów głębokości. Początkowo były one zapewne równe z poziomem gruntu, ale skutkiem wiekowego wyjeżdżenia przy nieustannej działalności wiatru i wody obniżyły się powoli do dzisiejszego poziomu.

Sandomierskie i Opatowskie diluwium składa się przeważnie z iłu, pod którym w urwiskach można widzieć zawsze cienką warstwę dolnej moreny lodowcowej z głazami Skandynawskimi. W okresie polodowym dolina Schodniej i Sanicy, miejscami szeroka na 1 a nawet na 2 kilometry, musiała być korytem obfitych wód. I obecnie, na wiosnę, pokrywa się ona w bardzo znacznej części swej szerokości zwierciadłem przyboru.

Alluwium. Koryto i boki doliny rzeczek Schodniej, Sanicy i Czarnej, a także dolina Wisły, miejscami do 6 kilom. szeroka, wypełnione są piaskiem alluwialnym, pod którym leży przeważnie glina łupkowa (9), a na powierzchni szara ziemia roślinna lub cienka warstwa czarnoziemiu.

Mapka nasza (geologiczna) objaśnia dokładniej nietylko wspomniane tu pobieżnie szczegóły, ale nadto obejmuje wiele innych, dla treściwości pominiętych. Na drugiej takiej mapce, naszkicowanej z innym celem i w inny nieco sposób uwidoczniającej stosunki geologiczne powiatu (Rys. 52), zazaczyłem na tle geologicznem stanowiska archeologiczne. Takie zestawienie uważałem za pożyteczne dla zrozumienia stosunku zaludnienia pierwotnego do rodzaju podglebia, o czem zresztą niżej wypowiem kilka uwag ogólnych.

§ 6. *Postęp odkryć.* Do końca roku 1892-go odkryłem w Stopniczem 25 stanowisk przeddziejowych, przeważnie neolitycznych *).

W roku 1895 znałem ich już 69 **), w następnym 79. W 1897-ym odkryłem nowych 12 i dowiedziałem się o jednym obcym, odkrytem przez s. p. Rakowskiego z Pęczelic, czyli cyfra ogólna doszła już do 92 ***). Pomimo dość gorliwych poszukiwań w okolicach mniej dotąd poznanych, w ostatniem trzechleciu przybyło mi już tylko 6 nowych stanowisk, co wskazuje, że niewiele ich przybyć może.

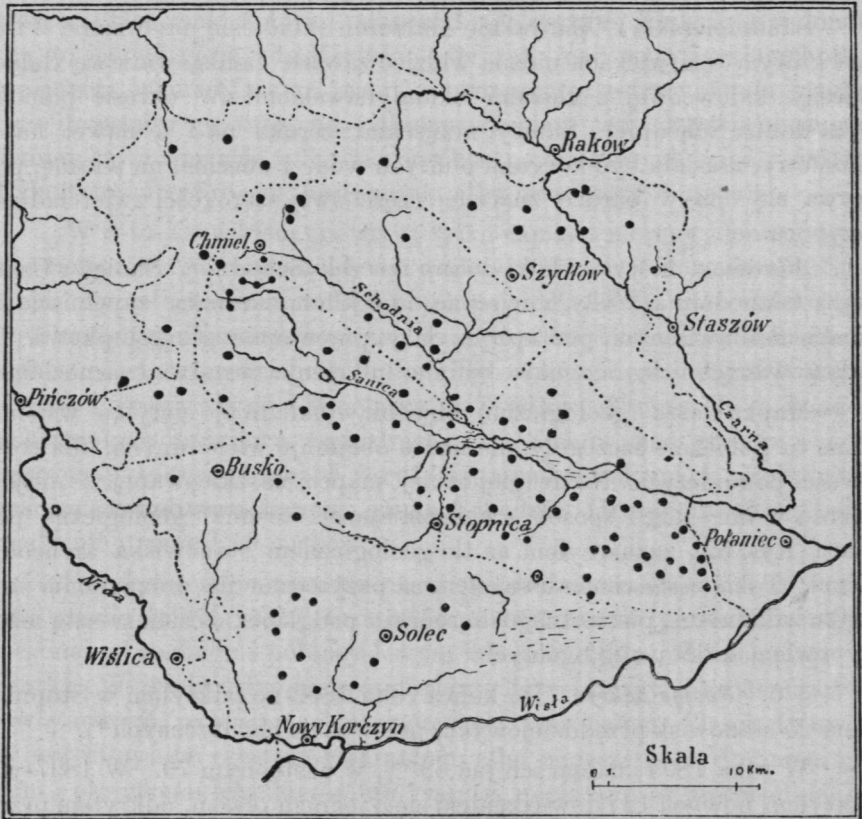
W r. 1900 ogólna liczba miejscowości ze śladami zamieszkalności w różnych epokach przeddziejowych doszła do 99-ciu.

*) Sprawozdanie o tem we „Wszechświecie“ z 1893 r., № 9, str. 142.

***) Patrz: „Przedhist. narzędzia krzemienne, zebrane pod wsią Ossówką“.

***) Patrz: „Światowit“, tom I, str. 62.

§ 7. *Gęstość stanowisk przedhistorycznych.* Mapka nr. 51 wskazuje nam rozmieszczenie tych stanowisk. Miejscowości, w których znalazłem przedmioty kultury przeddziejowej, są rozłożone nierównomiernie. Najgęściej skupiły się na porzeczu Schodniej; poza tym obszarem widzimy dość znaczne przestrzenie, zupełnie wolne od punktów, oznaczających miejsca znalezisk. Nierównomierność owa nie zależy wyłącznie od dokładniej-

Rys. 51. Rozkład stanowisk archeologicznych.

szego zbadania okolic, gdzie stanowisk jest więcej. W pewnej mierze i dla pewnych części powiatu należy rachować się z okolicznością, że te części nie zostały zbadane w równym stopniu, ale zastrzeżenie takie stosować się może tylko do pogranicza zachodniego i północnego, gdzie mam nadzieję przysporzyć jeszcze nieco stanowisk. W innych miejscach, jak np. na południu, oraz w widłach rzek Czarnej i Schodniej, na linii prostej między Szydłowem a Połańcem, nie wiele mogą się spodziewać przy-

czynków. Przejrzałem już tę okolicę, ale nadaremnie. Może tylko odkrycia przypadkowe naprowadzą nas na ukryte ślady ementarzysk i przedmiotów, rozrzuconych sporadycznie. Co do osad, zwłaszcza ze starszych czasów przedhistorycznych, nabyłem przekonania, że ich musi tam być niewiele.

Biorąc samo porzecze Schodniej wraz z grupą przyległą, należącą do bezpośredniego pobraża Wisły (42 kilometr wzdłuż i średnio 15 kilom. wszerz), wypada 65 stanowisk na obszarze 630 kilometrów kwadratowych. Daje to 1 stanowisko na każde 9,5 kilometrów kwadrat. Jest to gęstość bardzo znaczna.

Południowo-zachodni obszar znowu, ograniczony idealną linią prostą, przeprowadzoną przez Pińczów, Busko i Stopnicę, przedstawia się najmniej korzystnie. Tutaj, na przestrzeni około 550 kilometr. kwadrat., jest tylko 16 stanowisk, t. j. jedno przypada na każde 34½ kilom. kw.*).

Niektóre okolice dają stosunek znacznie wyższy. Część np. południowa porzecza dolnego Schodniej (część oznaczona w wykazie literą C) jest najbogatszą w stanowiska i zabytki przeddziejowe. Tutaj, w pasie długim na 20 kilom., a szerokim na 8 kil., t. j. na obszarze najwyższej 160 kilom. kwadrat., mieści się 37 stanowisk, czyli *jedno stanowisko przypada na 4,3 kilom. kwadrat.!* Jest to gęstość prawie bezprzykładna.

Średnio jednak, przyjmując do rachunku całą przestrzeń powiatu, 1590 kilom. kwadrat. i 98 miejscowości, *jedno stanowisko przypada na 16 kilom. kwadrat.*

O ile mię poucza literatura przedmiotu, nigdzie prawie mapy archeologiczne nie wykazują ani większej, ani nawet podobnej gęstości stanowisk, chociażby wliczać do obrachunku znaleziska przedmiotów odosobnionych; tymczasem ogromna większość stanowisk stopnickich, jak się to niżej okaże, należy do kategorii osad, pracowni lub ementarzysk najdawniejszych, i dostarczyła nie jednego lub kilku, lecz znacznie większej liczby przedmiotów przedhistorycznych z różnych epok, przeważnie neolitycznych i początku kruszców**).

§ 8. *Wykaz miejscowości.* Dla łatwiejszego przeglądu miejscowości, o których mówić wypadnie, podzielimy je na grupy.

*) O gęstości stanowisk Stopnickich pouczyć może porównanie z b. dobrze zbadanymi okolicami Europy. Do nich należą Prusy Zachodnie. Tam, na 27.000 kilom. kwadr., wszystkich miejscowości jest 850 (wliczając znaczną ilość odkryć przedmiotów odosobnionych i monet starożytnych), co daje 1 miejsce znalezienia na 33 kilom. kwadr. (Porówn. Lissauera wyliczenie w „Prähist. Denkmäler“).

**), W tym względzie ob. „kilka cyfr porównawczych“ w „Drobnych pracach i notatkach“ moich, na str. 113.

Najnaturalniejszym wydawałoby się zebranie i rozpatrzenie ich według porzeczy, poczynając wyliczanie od źródeł do ujścia rzek. Można by podzielić badaną część kraju na 4 obszary:

1. Porzecze Schodniej.
2. Pobrzeże Wisły ze strumieniami, bezpośrednio do niej wpadającymi.
3. Porzecze Nidy.
4. Porzecze Czarnej.

Porządek ten jednak nastęrcza pewne niedogodności. Rozdzieliby on grupę miejscowości, zawartych w widłach Schodniej i Wisły — na dwie: jedna część należałaby do ogromnej grupy porzecza Schodniej, druga do Wisły, choć stanowią one jedną grupę naturalną. Co większa — wypadłoby do części tej grupy, położonej bliżej Wisły, przyłączyć kilka stacyi odosobnionych w okolicach Solca, choć te znowu stanowią oddzielną grupę naturalną z miejscowościami, należącymi do dolnego porzecza Nidy. Lepiej więc będzie, jeśli całe porzecze Schodniej wraz z grupą wschodnią nadwiślańską przyjmiemy za jedną całość, do drugiej całości zaliczymy grupę, leżącą między Wislicą, Solcem i Nowym Korezynom, do trzeciej zaś — miejscowości nad rz. Czarną, między Staszowem, Rakowem i Szydłowem. Osobno wreszcie umieścimy stacye rozsiane, należące do porzecza Nidy.

Porzecze znowu Schodniej, jako najobszerniejsze i najbogatsze w stanowiska archeologiczne, rozdzielimy na 3 podgrupy: 1) Górne porzecze Schodniej, aż do połączenia się jej z Sanicą, 2) Porzecze Sanicy, 3) Dolne porzecze Schodniej od ujścia Sanicy aż po granicę powiatu. Mapa nr. 51 objaśnia cały ten podział.

I. Porzecze Schodniej.

a) Górne porzecze Schodniej.

1. Suchowola gm. Chmielnik.
2. Różanka gm. Drugnia.
3. Lubania gm. Chmielnik.
4. Przededworze gm. Chmielnik.
5. Pod Chmielnikiem, gmina Chmielnik.
6. Janowice gm. Grabki.
7. Wólka gm. Grabki.
8. Brzozówka gm. Tuczępy.
9. Chałupki Sieczkowskie gm. Tuczępy.

10. Boksicka Wola gm. Gnojno.
11. Poździeń gm. Grabki.
12. Ruda gm. Grabki.

b) Porzecze Sanicy.

13. Ślasków Duży i Mały gm. Chmielnik.
14. Ciecierze gm. Chmielnik.
15. Młyny gm. Szaniec.
16. Skórzów gm. Szaniec.
17. Balice gm. Gnojno.
18. Przyborów gm. Gnojno.
19. Bossowice gm. Grabki.
20. Kotki gm. Szaniec.

21. Budy gm. Szaniec.
22. Bugaj gm. Szczytniki.
23. Janina gm. Szczytniki.
24. Kołaczkowice gm. Szczytniki.
25. Zaborze gm. Stopnica.
26. Jastrzębiec gm. Stopnica.
27. Żerniki Dolne gm. Stopnica.
28. Fałęcin gm. Stopnica.
29. Skrobaczów gm. Szczytniki.
30. Smogorzów gm. Pęczelice.

c) Dolne porzeczce Schodniej, od ujścia Sanicy do ujścia Schodniej z granic obszaru.

31. Dzieszławice gm. Stopnica.
32. Kolonia Fałęcka gm. Stopnica.
33. Kały gm. Stopnica.
34. Czyżów gm. Stopnica.
35. Strzelce gm. Oleśnica.
36. Pieczonogi gm. Oleśnica.
37. Białoborze gm. Stopnica.
38. Kępie gm. Oleśnica.
39. Klempie Górne i Dolne gm. Stopnica.
40. Kwasów gm. Oleśnica.
41. Oleśnica gm. Oleśnica.
42. Wojnów gm. Oleśnica.
43. Borzymów gm. Oleśnica.
44. Podlesie gm. Oleśnica.
45. Wilkowa gm. Łubnice.
46. Góra gm. Łubnice.
47. Borki gm. Łubnice.
48. Beszowa gm. Oleśnica.
49. Sroczków gm. Oleśnica.
50. Biskupice gm. Pacanów.
51. Zborówek gm. Pacanów.
52. Orzelec Mały gm. Łubnice.
53. Łubnice gm. t. n.
54. Łyczba gm. Łubnice.
55. Grabowa gm. Łubnice.

56. Stara Wieś gm. Łubnice.
57. Przeczów gm. Łubnice.
58. Sieczków gm. Tuczępy.
59. Wólka Tuczępska gm. Tuczępy.
60. Nieciesławice gm. Tuczępy.
61. Jarosławice gm. Tuczępy.
62. Januszkowice gm. Tuczępy.
63. Rzędów gm. Tuczępy.
64. Brody Duże, gm. Oleśnica.
65. Bydłowa gm. Oleśnica.

II. Porzeczce Nidy dolne (poniżej linii Pińczów—Busko—Stopnica).

1. Wełecz gm. Busko.
2. Bronina gm. Busko.
3. Pęczelice gm. Pęczelice.
4. Gadawa gm. Olganów.
5. Budzin gm. Radzanów.
6. Piasek Mały gm. Pęczelice.
7. Piasek Wielki gm. Radzanów.
8. Badrzychowice gm. Grotniki.
9. Stróżyska gm. Grotniki.
10. Ucisków gm. Grotniki.
11. Piotrówka gm. t. n.
12. Ostrowce gm. Grotniki.
13. Wełnin gm. Pawłów.
14. Magierów gm. Zborów.
15. Piestrec gm. Wójcza.
16. Wójcza gm. t. n.

III. Porzeczce Nidy górne.

1. Strojnow gm. Drugnia.
2. Straszniów gm. Maleszowa.
3. Maleszowa gm. t. n.
4. Piotrkowice gm. Maleszowa.
5. Jasień gm. Chmielnik.
6. Chomentówek gm. Chmielnik.
7. Galów gm. Szaniec.
8. Szaniec gm. Szaniec.
9. Mikułowice gm. Szaniec.

IV. Porzeczce Czarnej.

1. Drugnia gm. Drugnia. 2. Głuchów gm. Potok. 3. Potok gm. Potok. 4. Ossówka gm. Szydłów.	5. Korytnica gm. Kurozwęki. 6. Chańcza gm. Kurozwęki. 7. Jasień gm. Kurozwęki. 8. Wola Ossowa gm. Kurozwęki. 9. Wola Żabna gm. Kurozwęki.

Mapka 51 daje nam obraz ilości i rozmieszczenia miejscowości, które dostarczyły mi różnych zabytków kultury przeddziejowej.

Dla drobności skali pominąłem na niej nazwy wsi, oznaczonych grubemi punktami. Na teraz chodziło tylko o wskazanie rozmieszczenia zabytków. W dalszym ciągu pracy podam szczegółową mapę archeologiczną całego powiatu.

§ 9. *Spis abecadłowy miejscowości.* Aby czytelnik mógł łatwiej odnaleźć w powyższym wykazie każdą miejscowość, wyliczymy raz jeszcze wszystkie w porządku abecadłowym, ze wskazówką obszaru, do którego zaliczyliśmy każdą z tych miejscowości.

<p>Badrzychowice (gm. Grotniki) II. 8.
 Balice (gm. Gnojno) I. b. 17.
 Beszowa (gm. Oleśnica) I. c. 48.
 Białoborze (gm. Stopnica) I. c. 38.
 Biskupice (gm. Pacanów) I. c. 50.
 Boksicka Wola (gm. Gnojno) I. a. 10.
 Borki (gm. Łubnice) I. c. 47.
 Borzymów (gm. Oleśnica) I. c. 43.
 Bossowice (gm. Grabki) I. b. 19.
 Brody duże (pod Sichowem) I. c. 64.
 Bronina (gm. Busko) II. 2.
 Brzozówka (gm. Tuczępy) I. a. 8.
 Budy (gm. Szaniec) I. b. 21.
 Budzin (gm. Radzanów) II. 5.
 Bugaj (gm. Szczytniki) I. b. 22.
 Bydlowa (gm. Oleśnica) I. c. 65.
 Chałupki Sieczkowskie. (gm. Tuczępy)
 I. a. 9.
 Chańcza (gm. Kurozwęki) IV. 6.
 pod Chmielnikiem (gm. Chmielnik) I. a. 5.
 Chomentówek (gm. Chmielnik) III. 6.
 Ciecierze gm. Chmielnik) I. b. 14.
 Czyżów (gm. Stopnica) I. c. 34.
 Drugnia (gm. Drugnia). IV. 1.
 Dzieszławice (gm. Stopnica) I. c. 31.
 Fałęcin (gm. Stopnica) I. b. 28.
 Gadawa (gm. Olganów) II. 4.
 Gałów (gm. Szaniec) III. 7.
 Głuchów (gm. Potok) IV. 2.</p> | <p>Góra (gm. Łubnice) I. c. 46.
 Grabowa (gm. Łubnice) I. c. 55.
 Janina (gm. Szczytniki) I. b. 23.
 Janowice (gm. Grabki) I. a. 6.
 Januszkowice (gm. Tuczępy) I. c. 62.
 Jarosławice (gm. Tuczępy) I. c. 61.
 Jasień (gm. Chmielnik) III. 5.
 Jasień (gm. Kurozwęki) IV. 7.
 Jastrzębiec (gm. Stopnica) I. b. 26.
 Kąty (gm. Stopnica) I. c. 33.
 Kępie (gm. Oleśnica) I. c. 37.
 Klepie dolne i górne (gm. Stopnica)
 I. c. 39.
 Kolonia Fałęcka (gm. Stopnica) I. c. 32.
 Kołaczkowice (gm. Szczytniki) I. b. 24.
 Korytnica (gm. Kurozwęki) IV. 5.
 Kotki (gm. Szaniec?) I. b. 20.
 Kwasów (gm. Oleśnica) I. c. 40.
 Lubania (gm. Chmielnik) I. a. 3.
 Łyczba (gm. Łubnice) I. c. 54.
 Łubnice (gm. t. n.) I. c. 53.
 Magierów (gm. Zborów) II. 14.
 Maleszowa (gm.) III. 3.
 Mikułowice (gm. Szaniec) III. 9.
 Młyn (gm. Szaniec) I. b. 15.
 Nieciesławice (gm. Tuczępy) I. c. 60.
 Oleśnica (gm.) I. c. 41.
 Orzelec Mały (gm. Łubnice) I. c. 52.
 Ossówka (gm. Szydłów) IV. 4.</p> |
|---|--|

- Ostrowce (gm. Grotniki) II. 12.
 Pęczelice (gm.) II. 3.
 Piasek mały (gm. Pęczelice) II. 6.
 Piasek wielki (gm. Radzanów) II. 7.
 Pieczonogi (gm. Oleśnica) I. c. 36.
 Piestrzec (gm. Wójcza) II. 15.
 Piotrkowice (gm. Maleszowa) III. 4.
 Piotrówka (gm.) II. 11.
 Podlesie (gm. Oleśnica) I. c. 44.
 Potok (gm.) IV. 3.
 Poździeń (gm. Grabki) I. a. 11.
 Przeczów (gm. Lubnice) I. c. 57.
 Przededworze (gm. Chmielnik) I. a. 4.
 Przyborów (gm. Gnojno) I. b. 18.
 Różanka (gm. Drugnia) I. a. 2.
 Ruda (gm. Grabki) I. a. 12.
 Rzędów (gm. Tuczępy) I. c. 63.
 Sieczków (gm. Tuczępy) I. c. 58.
 Skórzów gm. Szaniec) I. b. 16.
 Skrobaczów (gm. Szczytniki) I. b. 29.
 Śladków duży i mały (gm. Chmielnik)
 I. b. 13.
 Smogorzów (gm. Pęczelice) I. b. 30.
- Sroczków (gm. Oleśnica). I. c. 49.
 Starawieś (gm. Łubnice) I. c. 56.
 Straszniów (gm. Maleszowa) III. 2.
 Strojnow (gm. Drugnia) III. 1.
 Stróżyska (gm. Grotniki) II. 9.
 Strzelce (gm. Oleśnica) I. c. 35.
 Suchowola (gm. Chmielnik) I. a. 1.
 Szaniec (gm. Szaniec) III. 8.
 Tuczępy Wólka (gm. Tuczępy) I. c. 59
 Ucisków (gm. Grotniki) II. 10.
 Welecz (gm. Busko) II. 1.
 Wełnin (gm. Pawłów) II. 13.
 Wilkowa (gm. Łubnice) I. c. 45.
 Wojnow (gm. Oleśnica) I. c. 42.
 Wójcza (gm. Wójcza) II. 16.
 Wola Ossowa (gm. Kurozwęki) IV. 8.
 Wólka pod Toporowem (gm. Grabki)
 I. a. 7.
 Wólka Czernicka czyli Żabna IV. 9.
 Zaborze (gm. Stopnica) I. b. 25.
 Zborówek (gm. Pacanów) I. c. 51.
 Żerniki dolne (gm. Stopnica) I. b. 27.

§ 10. *Stosunek stanowisk archeologicznych do gleby i podglebia.* Jeżeli spojrzymy na mapę № 50 (geol.) i porównamy ją z mapką stanowisk (№ 51 i 52), łatwo zauważymy, że obecność lub brak stanowisk przedhistorycznych pozostaje w związku z rodzajem podłoża. Zauważymy np., że na obszarze gliny mamutowej — niema zupełnie siedlisk przeddziejowych (p. w widłach Czarnej i Sanicy), niema ich także i na obszarze ilów (loess) (pas wyżyny Stopnickiej). Bardzo ich mało na wszelkich starszych utworach. Gruntem zaś, na którym przeważnie się rozsiadły, są piaski, ze starszych zaś utworów jeden piaskowiec Sarmacki (na mapce 50 oznaczony liczbą 5).

Aby unaocnić stosunek siedlisk przeddziejowych do geologicznej natury gruntu, nakreśliłem specjalną mapkę № 52.

Na niej, dla uproszczenia, odróżniam tylko trzy rodzaje gruntu. Pola, jasno zakropkowane, oznaczają wszelkie utwory czwartorzędowe z wyjątkiem piasków; pola ciemniej (gęściej) zakropkowane oznaczają wszelkie bez różnicy utwory starsze. Pola wcale niezakropkowane oznaczają grunta piaskowe i napływy rzeczne *). Na takim tle oznaczyłem czarnymi równoległobokami (ukośne kwadraciki) siedliska przedhisto-

*) Proszę się nie gorszyć niestarannością rysunku. Jest to brulion, którego dla pośpiechu i ekonomii nie dałem przerobić na czysto.

ryczne i pracownie narzędzi krzemiennych, innymi zaś znaczkami, objaśnionemi na mapce, cementarzyska, groby i znaleziska odosobnione. Łatwo dostrzedz, że ogromna większość stanowisk przedhistorycznych przypada na pole czyste, oznaczające grunta piaszczyste. Gdzie zaś nawet spotykają się one na polach innych, tam po większej części występują na mniejszych piaskowych wysepkach. Śladków np., leżący wśród obszaru piaskowca sarmackiego właściwie rozłożył się na piaskach żwirowatych, tak samo Młyny i Szaniec na temże polu.

Zaznaczam ten stosunek na użytek archeologów, nie zapuszczając się obecnie w zgłębianie ile tu rzeczywistości, a ile pozorów niezamieszkalności, polegających na trudniejszym o wiele poszukiwaniu śladów zamieszkalności na obszarach odróżnionych zakropkowaniem.

Wiadomość, że taka zależność od gleby istnieje, może ułatwić tu i owdzie poszukiwania, jak mnie często ułatwiała nie tylko w Stopnickim, ale i w sąsiednich powiatach, Kieleckim, Opatowskim, Jędrzejowskim, oraz innych, dokąd już przeniósłem swe badania. Mapka № 52 może tymczasowo zastąpić dokładniejszą mapę archeol. powiatu Stopnickiego, którą czytelnik otrzyma dopiero przy tomie IV-ym „Światowita.“

§ 11. *Wnioski, wypływające z gęstości stanowisk przeddziejowych w powiecie Stopnickim, oraz powiatach Lidzkim i Trockim.* Nie wiem jak rzeczy stoją w innych krajach, ale że u nas można się spodziewać podobnej gęstości stanowisk przeddziejowych, to dla mnie jest rzeczą pewną. Wprawdzie w Królestwie nigdzie jeszcze podobny obszar kraju nie został przeszukany szczegółowo, a jeden powiat Stopnicki nie może być miarodajnym do sądu o całości, poszukiwania jednak p. Wandalina Szukiewicza w gub. Wileńskiej, opublikowane w roczniku niniejszym (str. 1 do 29), rzucają bardzo wymowne światło na tę kwestyę. Szukiewicz sam jeden odkrył na obszarze 1200 kilom. kw., 58 siedlisk przeddziejowych. Daje to średnio 1 siedlisko na 21 kilom. kw. W kotlinie zaś rzeki Uły gęstość jest znacznie większa (p. „Światowit“ III, str. 10 i 13). Poszukiwania p. Szukiewicza i moje, prowadzone w dwu, odległych od siebie okolicach, a dość zgodne co do obfitości stanowisk, wskazują pośrednio, że większa część obszaru kraju naszego musi być tak samo bogata w zabytki przeddziejowe. Tysiące więc jeszcze miejscowości, ukrywających skarby naukowe, oczekuje u nas na zbadanie.

Poszukiwania nasze dowiodły nadto, iż przy odpowiedniej staranności i zastosowaniu łatwej metody eksploatacyi, można w krótkim czasie oraz niewielkimi środkami otrzymać rezultaty bardzo pomysłne, których Europa Zachodnia wprost u nas nie podejrzewała.

Widać z tego, jak łatwo byłoby, nawet bez Towarzystw Naukowych, poorganizowanych na Zachodzie, uczynić z naszego kraju, uważanego

jeszcze do tej chwili na Zachodzie za „ziemię nieznaną,“ *klasyczny teren archeologiczny, mogący rywalizować z Francją, Bawaryą i innemi, najlepiej zbadanemi obszarami Europy Zachodniej. Dość byłoby, aby choć kilkunastu ludzi zabrało się szczerze do pracy z warunkiem, aby każdy eksplorował inną okolicę w promieniu kilkomiłowym.* Po latach niewiele prahistorya kraju nie miałaby dla nas żadnych tajemnic.

Należy tylko archeologom naszym zerwać, że tak się wyrażę, z wszechstronnością i zamiast rozpraszać siły na eksploataowanie dorywcze odkryć, zdarzających się wypadkowo, to w tych, to znów w innych, a zawsze oddalonych od siebie punktach kraju, zamknąć się w granicach *szczupłego obszaru* i wszystkie środki rozporządzalne poświęcić jego zbadaniu.

Nie otrzymałbym, bezwątpienia, wyników, jakie zamierzam przedstawić, gdybym w okresie moich badań ulegał pokusom, których dużo się nastroczało, i chciał oglądać oraz badać te wszystkie odkrycia przypadkowe, o których dochodziły mię wiadomości i do których poznania mnie zachęcano. Przybyłoby może nieco znalezisk z różnych stron kraju, ale zato, po dawnemu, nie mielibyśmy ani jednej, *drobnej choćby cząstki obszaru zbadanej systematycznie* i wyczerpująco, nie mielibyśmy, choć na małą skalę, obrazu istotnej gęstości zaludnienia przedhistorycznego, nieznalibyśmy całokształtu dochowanych do dziś jego śladów. Co więcej, jużbyśmy o wielu zabytkach nic się nie dowiedzieli. Przekonałem się, że kilka pracowni narzędzi krzemiennych i kilka cmentarzysk zrujnowanych, z których zebrałem jednak sporo dokumentów naukowych, zaorano w ostatnich latach, tak, że śladu po nich nie zostało.

Niema w podobnych faktach niespodzianki, owszem, zupełnie byłem pewny, że to stać się musi w normalnym rozwoju naszego rolnictwa, zbyt długo zaniedbującego t. zw. „nieużytki“ i liche kawałki gruntu, niedość dla gospodarstwa wyzyskane. Dla tego właśnie nie chciałem rozpraszać sił, a dziś nie żałuję swej stanowczości.

Jeszcze w r. 1894-ym, w monografii Ossówki, zwracałem uwagę miłośników archeologii na znikomość tej ważnej kategorii zabytków. Pracownie przedhistoryczne, mieszczące się zwykle na wzgórkach piaszczystych, są najbardziej znikomymi, a jednak ważnymi zabytkami. Z roku na rok dużo ich ubywa, skutkiem obsiewania nieużytków piaszczystych łubinem. Ponieważ odnajdywanie takich pracowni jest najłatwiejszem, zwłaszcza wczesną wiosną, a prowadzi zwykle do odkrycia bardziej ukrytych w ziemi cmentarzysk, — przeto najpilniejszą uwagę zwróciłem na tę kategorię zabytków przeddziejowych.

„Jesteśmy bardzo zapóźnieni—pisałem w przedmowie do monografii — i czeka nas olbrzymia praca, jeśli mamy wypełnić ciężący na nas obowiązek w obliczu wiedzy i społeczeństwa.

„Odosobnione usiłowania kilku ludzi, choćby najlepszej woli, nie wystarczają. Tu trzeba zjednoczenia usiłowań, celem zaspokojenia najpilniejszych potrzeb, jasnego takowych określenia i podziału pracy *w systematycznych badaniach*. Ale że o to niełatwo, musimy więc pracować, jak kto może i umie.

„Z poszukiwaniami *należy się śpieszyć*, gospodarka bowiem postępuje, zarówno jak ciemnota ludu, niszczy corocznie znaczną ilość zabytków odległej przeszłości. Nie popełnię przesady, jeśli powiem, że obecnie, przy rozwoju rolnictwa, każdy rok więcej przynosi strat naukowych, aniżeli do niedawna jeszcze cały lat dziesiętek.

„W zastosowaniu się do powyższych uwag, obrałem za pole poszukiwań powiat Stopnicki, nietknięty jeszcze stopą archeologa, i zająłem się przedewszystkiem zabytkami, *podległymi najszybszej zagładzie*, a łatwymi do eksploataowania. Do nich należą *stacye, siedliska i pracownie przedhistoryczne*.

„Nie waham się zaś dla tego zarejestrować swych odkryć natychmiast, gdyż żywię nadzieję, iż sprawozdanie niniejsze może pobudzić miłośników archeologii do zwrócenia uwagi na inne dzielnice kraju, dopraszające się oka, któreby na nie umiejętnie chciało spojrzeć i ręki, gotowej do podniesienia skarbów naukowych, leżących dotąd odłogiem.“
(Str. 1—2).

Niestety, do dnia dzisiejszego nie słyszę nic o pracach albo usiłowaniach, podejmowanych u nas na większą skalę. Cały ruch naukowy na tem polu ogranicza się do dorywczych, bardzo niedokładnych, najczęściej zaś nieumiejętnych wyzyskań odkryć, dokonanych wypadkowo przez wieśniaków, którzy zwykle wpierw, zanim ktoś powołany dowie się o odkryciu i zapragnie ocalić je dla nauki — zostawiają na placu już tylko bezładne i poniszczone szczątki.

§ 12. *Obfitość materiału archeologicznego*. Materiał naukowy, zebrany w Stopnickiem, muszę nazwać wyjątkowo bogatym, biorąc to określenie w znaczeniu, jakie mu powszechnie jest nadawane w Europie.

Z okazów tutejszych utworzył się zbiór, mogący iść w porównanie ze znaczniejszymi zbiorami obcemi, a pod pewnym względem przewyższający nawet wiele muzeów publicznych.

Zwłaszcza silnie reprezentowaną jest epoka neolityczna i czasy, odpowiadające epoce brązu i początkom żelaza.

Z tych okresów zgromadził się wprost nadmiar okazów. Co do narzędzi krzemiennych naprzykład, najprzeróżniejszych typów i przeznaczenia, w okazach zarówno skończonych i pięknych, jakoteż niedokończonych, zaczętych lub popsutych, w okazach przeto, pozwalających śledzić charakter i technikę tego przeddziejowego przemysłu we wszystkich jego szczegółach, — w tej kategorii zabytków powiat Stopnicki przewyższył bogate nawet muzea, gromadzące odpowiedni materiał naukowy z całych krajów. Zbiór, pochodzący z tej drobnej części naszego kraju rzuca wystarczające światło na odpowiednią kulturę czasów przedhistorycznych nie tylko zakątka, z którego pochodzi, ale nawet i szerszej okolicy. Mimo to, słusność każe wyznać, że dotychczas zgromadzony materiał do poznania powiatu Stopnickiego nie daje jeszcze pełnego obrazu bytu przeddziejowego, bo jest nieco jednostronny.

Są w nim uderzające braki, głównie w kierunku antropologicznym. Dotychczas np. nie udało mi się wykopać ani jednej czaszki, wymierzyć ani jednego szkieletu! Dobrze dochowane groby wszelkiego rodzaju, gdzieindziej liczne, należą tutaj do rzadkości. Cmentarzysk żarowych, dochowanych w całości — niezmiernie mało, nieciałopalne jeszcze rzadsze. Wielka ilość zrujnowanych cmentarzysk żarowych ostrzega, że niewiele ich zostało całych.

Nie wątpię jednak, że luki, które wskazałem, przyszłość potrafi wypełnić, zwłaszcza, gdy przyszli archeolodzy postarają się wyzyskać dogodną sposobność, naprzykład podczas wielkich robót ziemnych przy budowie drogi żelaznej lub t. p. Nie wszystkie także części naszego obszaru jednakowo korzystnie są reprezentowane pod względem ilości oraz różnorodności zabytków. Najbogatszy i najpełniejszy plon dało dolne porzecze Schodniej, niewątpliwie najdłużej zaludnione w czasach przedhistorycznych. Stosunkowo najslabiej przedstawia się porzecze górne tej rzeki, jak również górne porzecze Nidy (obszary Ia, oraz III). Tam, wyznać muszę, poszukiwania dokonywały się w niedogodnych dla mnie warunkach, przytem nie można ich uważać za ukończone.

§ 13. *Sposób eksploatacyi.* Zgromadzenie niezwykle obfitego materiału naukowego, w krótkim stosunkowo 9-letnim okresie czasu, nie było zadaniem zbyt łatwym dla jednego eksploratora. Nigdybym tego nie dokazał i nie osiągnął plonu tej miary i wartości, pracując sam jeden nad poszukiwaniami. Tajemnicę powodzenia stanowi okoliczność, że wraz ze mną pracowała rzesza małoletnich pomocników z ludu, a przede wszystkim, że miałem dzielnego i wytrwałego współpracownika na miejscu, w osobie p. Fr. Zembrowskiego, który przez cały ten czas z prawdziwym zamiłowaniem i znanstwem kierował w mej nieobecności robotami.

W Ossówce np. i Beszowie, jako najrozleglejszych i bogatych stacyach, zużyto tysiące godzin pracy, mierząc ten czas na siły jednego człowieka. Tam, średnio, przez kilkanaście dni rocznie pracowało przez lat siedem po kilkunastu chłopców i dziewczynek. Cóż w tej sumie znaczyć może praca własna? Nie siliłem się nawet spożytkować ją w tym mało produkcyjnym kierunku, mając dość do czynienia w zakresie, w którym nie mogłem się wyręczyć pomocą obcą.

Narzędzia krzemienne trafiają się zwykle w małej ilości, rozproszone na znacznej powierzchni gruntu, i najgorliwsze nawet poszukiwania pokąźnego plonu od razu nie dają. Dzięki ulegającej zmianom powierzchni wydm piaszczystych, w których przechowały się zabytki, odsłaniają się z każdą wiosną, a nawet po każdym długotrwałym wichrze, nowe, przedtem zasypane poziomy, a na nich okazy dotychczas zagrzebane.

Przy odpowiedniej tedy baczności i zwiedzaniu owych miejsc parę lub kilka razy do roku, używając do szukania i zbierania kilku lub kilkunastu chłopców, otrzymywałem za każdym razem pewną, niekiedy znaczną, ilość odpowiednich przedmiotów, zbieranych stosownie do instrukcyi ślepo i bez wyboru. W masie przeważnie mało wartościowych okrzesków i t. p. znajdowałem, dopiero po pilnem przejrzeniu jej, drobną zazwyczaj ilość przedmiotów, dla nauki wartościowych. Nie przewyższały one pięciu odsetek w ogólnej liczbie zebranych przedhistorycznych wyrobów ręki ludzkiej.

Proces przenoszenia się piasków z miejsca na miejsce, trwa stale na gruntach piaszczystych, nie podległych uprawie rolnej, oraz nie zarosłych trawą. Dla tego liczba okazów, zbieranych na przestrzeniach świeżo odwianych, powiększała się z każdym rokiem stale, o ile nie brakło na miejscu oczów i rąk, któreby je dostrzegły i zebrały. Baczna uwaga tedy skierowaną była na to, aby z bogatszych pracowni przeddziejowych nie zaniedbać zebrać co rok tego wszystkiego, co sama natura oddawała nam do rozporządzenia.

§ 14. *Literatura.* W ciągu lat kilku ostatnich opublikowałem nieco opisów i sprawozdań archeologicznych, dotyczących niektórych miejscowości powiatu Stopnickiego.

Ponieważ wypadnie się na niektóre powoływać, zamieszczam ich wykaz:

Przedhistoryczne narzędzia krzemienne, zebrane pod wsią Ossówką, w pow. Stopnickim, gub. Kieleckiej. Tekst polski i francuski, z 22 tablicami, obejmującemi 1602 okazy fotografowane w $\frac{2}{3}$ wielkości naturalnej, in 4-o. Warszawa, 1895. (Tablice wyszły w 100 egz.).

Mało znane narzędzia krzemienne na wydmach Stopnickich. (Drobne prace i notatki z dziedz. archeol. przedh.). Warszawa, 1897. Str. 2-7.

Wykaz stacyi przedhistorycznych, odkrytych do roku 1896 w gub. Kieleckiej. (Tamże, str. 52).

Spis grotów krzemiennych i szczątki narzędzi gładzonych. (Tamże, str. 53).

Kilka słów o stacyi pod wsią Ossówką. Z 1 tablicą. (Tamże, str. 58).

Skarb krzemienny w Balicach. („Wędrowiec,” 1897 r., № 14 i Drobne prace str. 68).

Grociki dłutowate do strzał przedhistorycznych. („Światowit,” t. I, 1899 r., str. 13-31).

Zabytki przeddziejowe w Jastrzębcu. („Światowit,” t. I, str. 38-51).

Zabytki przeddziejowe w Żernikach Dolnych. („Światowit,” t. I, str. 52-62, r. 1899).

Sprawozdanie z wycieczek archeol. w Kieleckiem, dok. w r. 1897. (Str. 62-67, r. 1899).

Garncarstwo we wsiach Grabowa i Góra. („Światowit,” t. II, str. 29-44, r. 1900).

Zabytki przeddziejowe w Działawicach. („Światowit,” t. II, str. 44-59, r. 1900).

Sprawozdanie z wycieczek archeologicznych, dokonanych w latach 1898 i 99. („Światowit,” t. II, str. 85-91, r. 1900).

Zabytki przeddziejowe we wsi Janina (Światowit, t. III, str. 60-75, r. 1900).

§ 15. *Cel praktyczny niniejszej pracy.* Opisywanie znalezisk oddzielnymi „gniazdami,” byłoby drogą długą i powolną, a w pewnej mierze nawet zbyt kowną; wypadłoby bowiem powtarzać często te same rzeczy, przedstawiać w podobiznach lub rysunkach przedmioty i typy, znane już z poprzednich publikacyi, albo odwoływać się co krok do opisów dawniejszych. Dotychczas obierałem do opisów miejscowości i przedmioty, przedstawiające największe między sobą różnice. Do ich seryi należy zamieszczony w tomie niniejszym opis zabytków z Janiny.

Starczyłoby materiału na dość długi szereg takich drobnych monografii; nadawałoby się tu przedewszystkiem cmentarzysko w Przeczowie, bardzo bogata w rozmaite zabytki Beszowa, dalej Borzymów, Łubnice, Borki i kilkanaście innych miejsc, ale, pomijając niedogodności wykazane poprzednio, należałoby ogłoszenie zdobytego materiału rozłożyć na lata. Tymczasem chodzi mi, aby świat naukowy jaknajprędzej posiadał wiadomości, dotyczące badań już dokonanych. Obieram więc drogę krótszą. Zamierzam w niniejszej monografii dać opis zbiorowy

wszystkiego, co godne uwagi, nie w szeregu poszczególnych opisów każdej miejscowości oddzielnie, ale łącząc cały materiał w jedną, możliwie jasną i harmonijną całość.

Nie chciałbym przez podobne zlanie materiału i zbiorowe traktowanie go zmniejszyć ścisłości naukowej, uważam tedy za właściwe wyszczególnić, co znaleziono w każdej miejscowości, a dopiero potem przystąpię do opisu, w którym wolno mi już będzie nie kępować się porządkiem topograficznym zabytków. I tutaj nie zaniedbam wymienić pochodzenie każdego ważniejszego przedmiotu, o którym będzie mowa.

Aby panować nad materiałem opisywanym i nie zatracić związku opisów z dokumentami rzeczowemi, — uważam także za praktyczne, a nawet niezbędne wymieniać przy opisach i wzmiankach wszędzie, gdzie zajdzie tego potrzeba, numer katalogowy okazów.

Cyfra katalogu zastępować będzie często bliższe określenie, gdyż, w potrzebie, najłatwiej doprowadzi do przedmiotu, o którym mowa.

Katalog wraz ze skorowidzem pozwalają mi panować nad całym materiałem faktycznym, zachowanie więc tego, wypracowanego już, porządku zapewni te same korzyści każdemu, kto zechce zainteresować się niniejszą pracą i komu wypadnie sprawdzić coś u źródła.

§ 16. *Wykaz zabytków porządkiem katalogu.* Ogólna liczba okazów zakatalogowanych doszła do 10,476. Znaczną część tej ilości stanowią narzędzia krzemienne. Łatwo się domyśleć, że zanumerowaniu podległ tylko wybór tego, co udało mi się zgromadzić; z pozostałej ilości przedmiotów, zebranych na miejscu zrujnowanych cmentarzysk oraz pracowni narzędzi krzemienych — po odrzuceniu przedmiotów z różnych względów zupełnie bezwartościowych dla archeologii — resztę przechowuję niezakatalogowaną, ale zebraną w pudełkach, gniazdami. Są to okazy najnowsze, popsute, okrzeski, wióry krzemienne, wreszcie wszystkie niewyraźne i nieokreślone przedmioty małej wartości, znajduwane na miejscu siedlisk i pracowni przeddziejowych. Przechowuję je dla ścisłości naukowej. Jest tego kilkadziesiąt tysięcy.

Wszystkie pozostałe przedmioty są zgromadzone, ponumerowane i zakatalogowane, jak to się powszechnie praktykuje, porządkiem miejsca pochodzenia.

Prócz tego, co obejmuje zbiór mój, pewna ilość okazów typowych, a pospolitych u nas, nieznaczna zresztą, znajduje się w wielkich muzeach publicznych Londynu, St-Germain en Laye, Berlina, Kopenhagi, Wiednia, Moguncyi, Lozanny, Pragi, Petersburga, Poznania i Krakowa. Są to przeważnie nasze drobne, typowe narzędzia krzemienne, sto-

sunkowo rzadkie na Zachodzie. Mogłem sobie na te skromne ofiary pozwolić bez uszczerbku dla kolekcji głównej, mając na względzie korzyść ogólnonaukową, jaka płynie z możliwości porównywania w oryginałach okazów przemysłu przeddziejowego, pochodzących z różnych, odległych między sobą krajów *). Ponieważ numeracja zbioru, którą biorę za podstawę, obejmuje także zabytki, pochodzące z innych okolic kraju, jak również i obcokrajowe, a katalog uzupełniał się w miarę przybywania okazów, z tego powodu przedmioty, pochodzące z jednej miejscowości, ale w różnych latach przybywające, opatrzone bywają numerami nieraz odległymi od siebie. Podaję niżej skrócony wyciąg z katalogu, obejmuje on numera okazów, pochodzących z pow. Stopnickiego. Pod liczbami opuszczonymi w tym wykazie, znajdują się przedmioty, pochodzące z innych okolic kraju.

Drobniejsze przedmioty przypieczepiane są grupami, według miejsca pochodzenia na osobnych tabliczkach. Wspominam o tem, aby wyjaśnić, że prócz numeru bieżącego (katalogu), przedmioty drobniejsze mogą być i nawet, dla dogodności, będą przytaczane pod numerem tablicy, oraz numerem bieżącym tejże tablicy. Np. nr. katalogu 6120, z Łubnic, znajduje się na tablicy 101, pod nr. 2-m; skorupy z ornamentem z ementarzyska w Grabowej, oznaczone numerami 9831 i dalszemi (patrz „Światowit“ t. II), znajdują się na tablicy 194-ej pod num. 1, 2, 3 i t. d.

Piękny i wielki grot krzemienny z Beszowy, № 11922, znajduje się pod numerem 37-m tablicy 234-ej.

Zapinka (fibula) srebrna z Beszowy, № 14057, znajduje się na tabl. 271, pod numerem 30-ym. Może być tedy z równą łatwością odszukana, czy oznaczymy ją w opisie numerem bieżącym 14057, czy też numerem 30-m, tablicy 271-ej.

Nr. bieżący	Nr. tablicy	MIEJSCE POCHODZENIA	Okazów
1—2350	1—33	Ossówka, Brzozówka, Balice	2351
2352—3359	34—49	Jastrzębiec, Boksicka Wola, Borzymów, Brody, Fałcin, Lubanie, Łyczba, Oleśnica	1008
3399—3678	51—57	Sieczków, Tuczępy, Wilkowa, Welecz, Wełnin, Grabowa, Badrzychowice, Oleśnica	280

*) Nawiasem dodam, że zbiór mój nie stracił na tem, gdyż zarządy prawie każdego z obdarowanych Muzeów odwdziczyły mi się nadesłaniem wzamian odpowiednich okazów typowych swojego kraju.

Nr. bieżący	Nr. tablicy	MIEJSCE POCHODZENIA	Oka- zów
3717 4098	58—66	Żerniki dolne	382
4521—4533	—	Przeczów	13
4625—4646	—	Przeczów	22
4659 4661	—	Jastrzębiec, Stara wieś, Kłępie	3
4668	—	Grabowa	1
4938—4939	—	Oleśnica	2
4943	—	Janina	1
4945	—	Wojnow	1
4947—4950	—	Między Bydłową, a Wojnowem, Czyżów, Śladków	4
4986—4992	—	Janowice, Suchowola	7
4995—5002	—	Beszowa	8
5004—5036	—	Beszowa, Boksicka Wola, Brzozówka	33
5046—5047	—	Dziesławice, Fałęcin	2
5052—5053	—	Jastrzębiec	2
5087—5094	—	Lubanie, Łyczba	8
5097—5106	—	Ossówka.	10
5112 i 5120	—	Potok, Przeczów	2
5133—5134	—	Śladków	2
5137—5158	—	Tuczepy, Żerniki dolne, Ossówka, Borki	22
5292	—	Ossówka	1
5304—6187	85—101	Borki, Chańcza, Czyżów, Dziesławice, Grabowa, Janina, Magierów, Młyny, Łubnice	884
6257—6358	103—104	Przeczów	102
6381—6542	106—107	Stara Wieś, Strzelce	162
6605—6826	109—111	Śladków, Wólka pod Toporowem	222
7142—7155	—	Beszowa, Brody	14
7159	—	Uników	1
7163—7164	—	Potok	2
7519—7520	—	Sieczków, Kłępie	2
7744	140	Badrzychowice	1
7746—7770	140	Boksicka Wola, Borki, Borzymów, Brody, Brzozówka	25
7788—7849	140—141	Czyżów, Dziesławice, Fałęcin, Grabowa, Janina, Ja- strzębiec	62
7854—7855	142	Lubanie	2
7866—7867	142	Oleśnica	2
7874—7880	142	Ossówka, Ostrowce	7
7894—7904	142—143	Podlesie, Oleśnica, Potok, Przeczów	11

Nr. bieżący	Nr. tablicy	MIĘSCA POCHODZENIA	Oka- zów
7926— 7942	143	Sieczków, Skrobaczów, Sroczków, Stara Wieś, Stró- żyska, Strzelce	17
7944— 7946	143	Śladków	3
7948— 7954	143	Tuczepy, Ucisków, Wilkowa, Welnin,	7
7956— 7962	144	Wólka Tuczepska, Zaborze	7
7978— 7993	144	Żerniki Dolne, Łyczba, Łubnice, Beszowa	16
7997	—	Janina	1
7999— 8007	—	Grabowa, Beszowa	9
8012	—	Przeźców	1
9497—10217	188—200	Dziesławice, Borki, Borzymów, Brzozówka, Góra, Gra- bowa, Janina, Potok, Żerniki dolne, Życiny	721
10823—10826	—	Grabowa, Borki	4
10840—10841	—	Borzymów	2
10853—11093	215—220	Śladków, Janina, Dziesławice, Sieczków, Głuchów, Su- chowola, Budy, Drugnia, Brody, Welnin, Jarostawi- ce, Nieciesławice	241
11097—11098	220	Borki	2
11145—11152	220	Dziesławice, Fałęcin, Janina, Góra, Grabowa	8
11154—11305	221—223	Pieczonogi, Poździeń, Galów, Piestrzec, Straszniów, Cie- cierze, Korytnica, Magierów	152
11330—11731	224—231	Gadawa, Chałupki, Janina, Janowice, Orzelec, Smogo- rzów, Skrobaczów, Borki, Pieczonogi, Wola Żabna.	402
11732—12928	232—254	Beszowa	1197
12929—13850	255—267	Dziesławice, Ossówka, Chrabków, Maleszowa, Ruda, Kotki, Lubanie, Skórzów, Stróżyńska, Kołaczkowice Przededworze, Bossowice, Kotki, Bugaj, Sroczków .	962
13891—14112	268—271	Łubnice, Beszowa, Bugaj, Strzelce.	221
14248—14459	275—278	Biskupice, Beszowa, Zaborze, Januszkowice, Kolonia Fałęcka	242
14460—14564	—	Beszowa, Białoborze, Borzymów, Podlesie, Ossówka, Łubnice, Tuczepy	115
14599—15080	279—283	Bronina, Nieciesławice, Ostrowce, Januszkowice, Beszo- wa i in.	482
		Ogółem	10476

§ 17. *Objaśnienie skrótów.*

b.	= bardzo	okrz.	= okrzeski
br.	= bronz, bronzowy	orn.	= ornament
ciałop.	= ciepłopalny	otw.	= otwór
cm.	= centimetr	ozd.	= ozdoba, ozdabiany
cment.	= cmentarzysko	p.	= powiat
dł.	= długi	palc.	= palcowy
dłutow.	= dłutowaty	płasc.	= płaszczyna
dr., drob.	= drobny	pop.	= popielnica
gl.	= glina, gliniany	prac.	= pracownia
gł.	= gładzony	przedh.	= przedhistoryczny
gm.	= gmina	r. różn.	= różny, -ych
gr.	= grot	rdz.	= rdzeń
grm.	= gram	ryl.	= rylec
km.	= kilometr	siedl.	= siedlisko
kraw.	= krawędź	siek.	= siekiera, siekierka
kresk.	= kreskowy	skr., skrob.	= skrobacz
krz.	= krzemienisty	skrzyd.	= skrzydełkowany
kształt.	= kształt	St.	= Stopnicki
kurh.	= kurhan	star.	= starannie
łup.	= łupane	strz.	= groty do strzał
m.	= mały	sz.	= szeroki
mm.	= milimetr	szczyrb.	= szczyrbiony
miejsc.	= miejscowość	świd.	= świder
nacz.	= naczynie	t. lub tab.	= tablica
narz.	= narzędzie	top.	= topór, toporek
narz. geom.	= narzędzie kształt. geometr.	trz.	= trzonek
narz. krz.	= narzędzie krzemienne	wys.	= wysokość
nieciałop.	= nieciepłopalny	wysm.	= wysmukły
noż.	= nożyki	wyk.	= wykonany
nr.	= numer	wygn.	= wygniatany
ob.	= obwód	wś.	= wieś
odm.	= odmiana	żar.	= żarowy
odł.	= odłamki	żel.	= żelazo, żelazny
odkr.	= odkryty	zrujn.	= zrujnowany.
ok.	= okaz, okazów		

CZĘŚĆ PIERWSZA.

WYKAZ ZABYTEKÓW

PORZĄDKIEM MIEJSCOWOŚCI.

I. Porzecze Schodniej.

a) Porzecze Schodniej, górne.

1. Suchowola, gm. Chmielnik.

N-ra: 10858, 4991, 4992. Okazów 3.

Stacya krzemienna. Odkryłem ją w r. 1892 i zwiedziłem jeszcze w następnym. Uboga. Narzędzi krzemiennych prawie nie znalazłem, tylko wióry i okrzeski. Śladów cmentarzyska nie zauważyłem. Godny uwagi okaz drobnego narzędzia krzemienego nr. 10858. Będzie o nim mowa w części drugiej. 1 grot dłutowaty i 1 małe szydło krzemienne.

2. Lubanie, gm. Chmielnik.

Nr. 3150 do 90. 41 narz. geom. kilku typów, Nr. 3191 do 203. 13 gr. dłut., Nr. 3204 do 39. 36 różn. narz. krzem., Nr. 5087 do 93. 7 rdzeniów, Nr. 7854 do 55. 2 odłam. narz. gładz. krz., Nr. 13653 do 68. 16 różn. narz. krzem., bronz., glina, szkło. Razem 116 okazów.

Prócz tego kilkaset wiórów, okrzesków i narzędzi zniszczonych lub niedokończonych.

Rozległa pracownia krzemienna na żwirowatym piasku, po obu stronach rzeki, mającej tutaj wygląd strumienia. Ślady cmentarzyska żarowego, odkr. w r. 1893. Niedostatecznie wyeksploatowana, zdaje się być bogatą, a odznacza się szczególną przewagą drobnych narzędzi, zwanych geometrycznymi, i rzadkością grotów skrzydełkowatych do strzał.

Kamień. Wśród okazów (prócz wyżej wymienionych): 1 grocik do strzały trójkątny, szczerbiony obustronnie; 1 grocik przyłamany, skrzydełkowaty, szczerb. obustronnie; 1 grot płaski, kształtu migdałowego, dł. 40 mm, szczerbiony na płaszczyźnie górnej i na krawędziach (typ u nas rzadki); sporo grotów surowych do strzał, małych, tylko łupanych; 10 skrobaczów (wśród nich dwa uderzająco drobne: jeden, najmniejszy, zupełnie cały, b. pięknie wykończony i prawidłowy, długi 13 mm, szeroki przy końcu 9,5 mm!); rdzeniów 24 różnej wielkości, t. j. długich od 19 do 46 mm, niektóre b. prawidłowe (z nich 9 zakatalogowanych); kilkanaście różnych innych narzędzi krzemiennych w okazach b. pięknych, parę świderków i kilka narzędzi mało znanego użytku.

Glina. Kilkanaście skorup z ozdobą wgniataną, złożoną z kresek pionowych, biegnących jednym lub dwoma szeregami dokoła krawędzi naczyń.

Metal, szkło. Szczątki żelaza drobne i szkła, pokrytego patyną. Bronzu znalazło się 2 szczątki: nr. 13660 ułamek naczynka i nr. 13659 rozetka, przynitowana do blaszki brązowej, ozdobnie wytłaczana. Zuzle, ślady węgla z ognisk dawnych.

3. Różanka, gm. Drugnia.

Stac. krzem. b. uboga, odkr. na wiosnę r. 1893.

Zebrałem tylko wióry, okrzeski i ułamki, i to nieliczne.

Niedość wyeksploatowana, bo tylko osobiście.

4. Przededworze, gm. Chmielnik.

Nr. 13758 — 59. 2 okazy.

Stac. krzem. b. uboga, odkr. w r. 1896.

Prócz kilku narz. krzem. pospolitych — same tylko wióry i okrzeski. Jedynie 2 grotty dłut. zakatalogowane.

5. Pod Chmielnikiem, gm. Chmielnik.

Nr. 6007 — 6025. Okazów 19.

O 2 kilom. od miasta, tuż przy szosie z Chmieln. do Buska, po obu stronach szosy wydmy piaszczyste. Na nich ślady osady przedhist., skąpe, ale niewątpliwe. Eksploatowałem tylko sam, więc niedostatecznie. Prócz wiórów i okrzesków, skorup od naczyń, mało charakterystycznych — kilka narz. krzem., 4 grotty dłutowate, z nich nr. 6010 trójkątny, stanowi przejście do grotów skrzydełkowatych. 1 grot skrzydełk. nadłamany w czasie sporządzania i mocno spatynowany, — 1 narz. geometr. typ strzałek wysmukłych, kilka nożyków łupanych, małych. Grotty do strzał łupane.

6. Janowice, gm. Grabki.

Nr. 4986 — 4990. Okazów 5.

Stacya krzemienna, uboga, przytem niedostatecznie przejrzana. 2 groty dłutowate, 1 skrzydełk., 1 ciekawy, stanowi przejście od dłutowatych do skrzydełkowatych (nr. 4987).

Nieco narz. krzem. łupanych, jak grotty do strzał, nożyki zwykłych w Stopnickiem rozmiarów, wióry krzemienne i okrzeski.

7. Wólka (między Rudą i Toporowem), gm. Grabki.

Nr. 6750 — 6826. Okazów 77.

Siedlisko przedhistor., pracownia narz. krzem. i cmentarzysko żarowe.

Krzemién. 9 narzędzi geometr., 3 grotty skrzydełk. staran. szczerb.; 10 grot. dłutowatych. Kilka grotów do strzał łupanych, 1 grot długi z trzonkiem, 4 skrobacze, 1 świderk mały. Różne narzędzia, nieróżniące się od innych w Stopnickiem, 1 rdzeń, wióry i okrzeski.

Obsydyan(?). 1 wysmukły wiór, długi na 31 mm i przezroczysto-błękitnawy. Z obsydyanu lub kwarcu krystalicznego. Mineralogicznie nie sprawdzany.

Glina. Ucho od naczynia i skorupa z ozdobą sznurkową prawdziwą. 2 paciorki z gliny b. jasnej: jeden z blade-różowawej, drugi z szarawej.

Bronz. Szczątek zapinki i nadtopiony szczątek innego przedmiotu, zapewne także zapinki (fibuli).

8. Brzozówka, gm. Tuczępy.

Nr. 1932 do 82. 51 różnych narz. krzem., Nr. 1983 do 2121. 139 narz. geom. różn. typ. Nr. 2122 do 2345. 224 grotty różn. typ., skrob., narz. geometr. różn. typ. i inne narz. krz., Nr. 5009 do 5036. 28 rdzeniów. Nr. 7764 do 7771. 7 odłamków narzędzi gładzonych. Nr. 9647 do 9729 na tablicy 191, okazów 83. Razem 532 okazy, prócz tego wielka ilość wiórów, okrzesków i nieco skorup mało charakterystycznych.

Najbogatsza w zabytki miejscowość na górnem porzeczu rzeki Schodniej. Odkryta w r. 1894 i w ciągu lat kilku zwiedzana. Pracowni narzędzi krzemiennych trzy lub cztery, rozrzuconych w różnych miejscowościach, między innymi nad stawem. Jedna, bogatsza — nad rzeką. Brzozówka odznacza się wyjątkową w całym powiecie obfitością i przewagą drobnych narzędzi geometrycznych, igiełkowatych. Cmentarzyska nie odkryłem, ale tu i owdzie, w pobliżu pracowni krzemiennych i na samych wydmach spotykają się niewątpliwe ślady i resztki grobów żarowych.

Krzemién. Grotów dłutowatych 52, w tem 1 wyjątkowo duży. Grotów skrzydełkowatych 14. Narzędzi geometrycznych 173. Skrobaczów 88. Świderk 1. Rylec 1. Strzałek z trzonkiem 4. Grotów łupanych wysmukłych 16. Grotów łupanych szerszych 8. Grotów trójkątnych szczerb. 2. Narzędzi geometrycznych, typu gdzieindziej b. rzadkie-

go, 12. Narzędzi różnych typów 129. Rdzeniów 28. Odłamków narzędzi gładzonych 7.

Obsydyan. Okrzesków małych 4.

9. Chałupki Sieczkowskie, gm Grabki.

Nr. 11341 do 11351. Okazów 11.

Wyraźne ślady siedl. przedh.; narz. krz. i groby żarowe zrujnow. w różnych miejscowościach na gruntach wsi. Okazów wybitniejszych bardzo mało.

3 groty skrzydł., pięknie szczerb. — 2 groty, po bokach obrab., innego typu. — Skor. glin. bez ozd. — Ślady węgla i żelaza, okrz. i wióry krzem.

10. Boksicka Wola, gm. Gnojno.

N-ra 2712 do 2780, — 5006 do 5008, — 7746 do 7747. Okazów 74. Prócz tego liczne wióry, okrzeski i skor. gliniane.

Pracownia przeddziejowa odkr. 1893 r., później raz tylko zwiedzana w r. 1898 (p. Sprawozdanie w t. II „Świat.“). Należałoby ją, jako dość obfitą, jeszcze eksploatować. Nie miałem do tego sposobności. I w pobliżu mogą się jeszcze okazać stanowiska archeologiczne. Okolicę tej stacji zbadałem niedostatecznie.

Mam ztąd: Grot. dłutowatych 8. — Grot. skrzydełkow. 4. — Narz. geometr. 4. — Skrobaczów 6. — Grotów łupanych 9. — Skorupy ozdab. charakteryst. 2. — Rdzeniów 6. — Szczątki narz. gładz. krz. 2. Wybitnie ciekawych okazów niema.

II. Poździeń, gmina Grabki.

Nr. 11204 do 11215. Okazów 12.

Pracownia narzędzi krzem., uboga w zabytki. Miejscowość niedość jeszcze zbadana.

4 groty dłutowate. Grot podłużnego kształtu, dość wysmukły, cały szczerbiony z trzoneczkiem; typ bardzo rzadki, okaz mocno spatynowany, o bardzo wygładzonej powierzchni przez działanie wody i tarcia. Reszta—są to narzędzia małe, łupane; nie przedstawiają nic osobliwego.

12. Ruda, gm. Grabki.

N-ra 10941 do 11015, — 13618 do 13644. Okazów 102.

Dwie pracownie narz. krzem. nieobfite. Ślady osady w postaci szczątków przedm. glinianych i t. p. Cmentarzysko żarowe zrujnowane.

Krzemień. 1 grot skrzydełk. 2 gr. dłutowate., 5 skrob., 3 narz. geometr. wążkie.

Bronz. 2 ułamki przedmiotów drobnych.

Glina. 1 paciorek nieozdabiany. Krążek płaski.

b) Porzeccze Saniecy.

13. Ślasków, gm. Chmielnik.

Nr. 4950. Siekierka krzem. mała, dług. 68mm, Nr. 5133 do 34. 2 rdzenie, Nr. 6605 do 6622. 18 grotów skrzyd., Nr. 6623 do 6646 24 gr. dłut., Nr. 6647 do 6663. 17 narz. geom. star. wykon., Nr. 6664 do 6667, 4 narz. geom. innego typu, Nr. 6668 do 6697, 30 różn. narz. krz., Nr. 6698 do 6749. 52 przeważnie skrobacze różn. odm., Nr. 7944 do 7946.

3 ułam. narz. gładz. krz., Nr. 10853. Płasko ogładz. kam. ziarn. naksztalt noża.

Ogółem 150 okazów, prócz tego okr., wióry skor.

Stac. krzem., odkr. r. 1892, rozłożyła się po dwóch stronach rzeki w pobliżu młyna, między Ślaskowem Dużym a Małym. Przestrzeń piaszków żwirowatych obszerna. Rozmaitość w doborze narzędzi krzemien-nych znaczna.

Stacya z powodu zajęcia się innemi niedość wyzyskana, zdaje się być dość bogatą. Należy się spodziewać więcej plonu, zwłaszcza w dziale szczątków ceramiki, którą zrazu mniej uwzględniałem, zwiedz. w r. 1898 (p. *Sprawozd. z wyc. „Światów.“ t. II.*)

Krzemień. Siek. dług. 71 mm łupana i tylko w drugiej połowie, przy ostrzu, gładzona. Niedokończona z powodu odłupania połowy ostrza. Prócz wyż. wymienionych przedm. 2 groty z trzoneczkami łupane i na krawędziach szczerbione, świder lub szydło płaskie, z wióra sporządzone. Kilka jeszcze narzędzi, które będą wyróżnione w części opisowej.

14. Ciecierze, gm. Chmielnik.

Nr. 11245 do 51. Okazów 7.

3 gr. dłut., 2 skrob. i in. narz. krz.

Prac. krzem., odkr. r. 1894, zwiedz. r. 1898.

15. Młyny, gm. Szaniec.

Nr. 6038 do 6064. Okazów 27.

Siedl. przeddz., pracow. narz. krzem.

3 gr. skrz., 2 gr. dłut., 2 drob. narz., 2 skrob., 1 moneta starożyt.

16. Skórzów, gm. Szaniec.

Nr. 13669 do 13699. Okazów 31.

Prac. krzem., odkr. w r. 1894, tuż przy szosie z Chmielnika do Buska na pochyłości wzgóрка piaszczystego. Tamże ślady zupełnie zrujnowanego cmentarzyska żarowego. Skorupy przeważnie bez ozdób i nie-liczne. Miejsowość ta niedość jeszcze wyeksplorowana.

Wśród okazów: *Kamień.* 1 świder b. piękny, należący w Stopn. do rzadkich., 6 grot. skrzyd. star. szczerb., 3 gr. dłut., 2 narz. geom. małe, 4 skrob. różne, groty łupane, większe.

Glina. 1 skor. z ornam. sznurk., 1 skor. z wygniat. palc., 1 część nieduż. nacz. z uszkiem, 2 inne ozdabiane.

17. Balice, gm. Gnojno.

Nr. 2346 do 2351. 6 wielkich nożów łupanych, dług. od 13 do 16 cm.

Skarb krzemienny, wykopany w r. 1892, na polu ornem w stronie południowo-wschodniej od dworu. Było więcej nożów znalezionych, ale na wiosnę r. 1893 udało mi się już tylko 6 sztuk dostać. Wykopalisko to opisałem pod tyt: „Skarb krzemienny w Balicach,“ w „Drobnych pracach i notatkach“ moich, na str. 68—70, dając podobiznę noża nr. 2349 w wielk. natur. W Stopn. noże podobne spotykają się niezmiernie rzadko i nie są wyrobem miejscowym, dla nieobecności odpowiedniego materiału.

18. Przyborów, gm. Gnojno.

Folwarczek już nieistniejący, należ. do gruntów wsi Balice. Ślady pracowni narz. krzem. i siedlis. przedhist. Bardzo ubogie w dokumenty rzeczowe. Całych narzędzi nie znalazłem. Nieco skorup od popieln. niecharakterystycznych.

19. Bossowice, gm. Grabki.

Nr. 13760 do 13804. Okazów 45.

Prac. narz. krzem.; cmentarze żar. zrujnowane.

Wśród okazów: *Krzem.* 7 grot. skrzyd., 7 grot. dłut., 6 narz. geometr., 2 skrob., 1 narzędzie wałeczkowate, 1 szczątek dużego grotu płaskiego, kształtu liściowatego, z trzonkiem. Jest to jedyny w tym rodzaju okaz. Szkoda, że tylko domyślać się można jego wyglądu. Zdaje się, że był na jednej tylko płaszczyźnie szczerbiony — druga pozostała surową. Groty surowe, łupane, drobne. Nożyki małe, wióry.

Obsydyan. 1 odłamek pięknie wyrobionego grotu, zapewne skrzydełkowatego.

Bronz. 6 szczątek drob. przedm. bronzowych.

Bursztyn. 1 paciorek mały, nieregularnego kształtu, gładzony w nierówne płaszczyzny. Jest to znalezisko luźne, dokonane w nieznanych warunkach, a szkoda, bo to bodaj jedyny okaz i ślad bursztynu w całym Stopnickiem, jak dotąd. Nie wnoszę żąd, aby tu bursztynu wcale nie było, lecz jako łatwo podległy zniszczeniu — nie dotrwał tam, gdzie tylko dochowały się najoporniejsze materiały, jak: kamień i glina palona, a w części bronz szlachetny.

Glina. 3 skorupy z charakterystycznym ornamentem.

20. Kotki, gm. Szaniec.

N-ra: 13645 do 52, 13805 do 10. Okazów 14. Prócz tego kilkadziesiąt wiór., okrz. i trochę skor. glin.

Pracow. narz. krzem. i cment. żar. zrujn.

Z narz. krzem.: 1 gr. skrzyd., szczerb. pięknie, 2 gr. dłut., 2 skrob. w tem jeden b. mały, 1 trzpień od topor. ze skały krystalicznej, ciemno-

zielony. *Glina*: 1 skor. z ozd. sznur. prawdziwą, 1 skor. z dziurkami na wylot przetkniętymi.

21. Budy, gm. Szaniec.

Nr. 10859 do 1896. Ok. 38.

Prac. narz. krz., odkr. r. 1894.

4 gr. skrzyd., 6 gr. dłutow., 2 skrob., 1 rdzeń, nieco różnych narz. innych, w okazach całych i charakterystycznych.

22. Bugaj, gm. Szczytniki.

N-ra: 13811 i 14107. Okazów 2, narz. krzem., łup. i szczerb.

Znalezisko luźne w r. 1895. Obadwa okazy wyglądają nieco odmiennie od tutejszych, zwłaszcza nr. 14107. Wydają się niemiejscowym wyrobem. Będą przedstawione w podobiznie w cz. 2-ej.

23. Janina, gm. Szczytniki.

N-ra: 4943, 5980 do 6006, 7824, 7997, 9950 do 10007, 10354, 10916 do 10940, 11147, 11352 do 11380. Okazów 143.

Siedl. przedh., prac. narz. krz., cment. żar., groby żarowe. Odkr. 1894 r., zwiedz. kilkakrotnie do r. 1900.

O zabytkach z tej miejscowości bliższe szczegóły w osobnej pracy w niniejszym roczniku p. str. 60, p. t.: „Zabytki przeddziejowe, zebr. we wsi Janina“ z 11 rys. i tablicą (XIV).

24. Kołaczkowice, gm. Szczytniki.

Nr. 13756 i 13757. 2 okazy.

Cment. żarowe. Mam ztąd tylko część popielnicy gładkiej z uchem i zapinką brązową, uszkodzoną, której podobizna znajduje się w części opisowej. Od byłego właściciela majątku, p. Kołaczkowskiego, dowiedziałem się, że znajdowano tu różnemi czasy popielnice, skorupy z ornamentacją i inne jeszcze przedmioty, o których dokładniejszej wiadomości nie mogłem otrzymać. Sam poszukiwać nie robiłem.

25. Zaborze, gm. Stopnica.

N-ra 2710 do 11, 7957 do 62 i 14431 do 441. Okazów 19. Prócz tego nieco łupanych blaszek krzem. i wiórów. Dwie blaszki należą do kategorii grotów dłutowatych, o bokach łupanych, surowych.

Ślady pracowni narz. krzem. i zamieszkania. 2 grotu skrzydełkow. starannie szczerb., jeden 20 mm dł., 12 mm szer., drugi 15 mm dł., 12 mm szer., 1 gr. dłut. 6 skrob. zwykł. for., 1 skrob. ukośny, 2 grotu listkowate, szczerbione tylko na krawędziach, 6 szczątków narzędzi gładzonych krzem., przyniesione w r. 1892 panu F. Zembrowskiemu do Jastrzębca przez kamieniarza, pracującego nad dozywaniem kamienia i żwiru na szosę. Pomimo, że polecono mu zwracać i nadal uwagę na podobne przedmioty, więcej kamieniarz ów już nie dostarczył. Cztery z tych

odłamków należały do jednej dużej i pięknie gładzonej siekiery, wyrobionej z krzemienia barwy niezwykłej tutaj — ciemno-czekoladowej.

26. Jastrzębiec, gm. Stopnica.

N-ra 2352 do 2684, 2685 do 2709, 4659, 5052 do 53, 7825 do 49, 14768 do 87. Numerów 406 w większej liczbie okazów, oprócz tego parę tysięcy wiórów, okrzes., skor. glin. i kości.

Siedl. przedh., prac. narz. krzem., grób kamienny nieciałopal., grób żar. odosobn., cment. żar. *Kamień*. Toporek diorytowy. *Krzemień*, grot. skrz. 46; grot. dłut. 39, grot. większe, grub. roboty 2, narz. geom. 33, skrobaczów różnych 28, odłamków narzędzi gładz. krz. 25, drobn. narz. wałeczkow. 64, grot. z trzonk. 2, rdzeniów 2. *Glina*. 1 naczynie glin. z 2 uszkami (4659), liczne skorupy od naczyń glin. różn. epok, 2 miseczkałe z grobu nieciałopaln. kamiennego (nr. 2705, 2706). *Bronz*. 7 odłamków drobn. *Żelazo*: grot. z tulej. Prócz tego znaczna bardzo ilość przedm. posłedn. wszelkiego rodzaju. Zabytki tutejsze opisałem w „Światowicie,” t. I, str. 38—51, z dodaniem rysunków i podobizn.

27. Żerniki Dolne, gm. Stopnica.

N-ra 3717 do 4098, 5140 do 5143, 7978 do 7981, 10088 do 10160. Okazów 463. Prócz tego znaczna ilość kości zwierzęc., okrzesk. krzem., skorup glin., szczątków przedm. żel.

Prac. narz. krzem., siedl. przeddz., cment. żar.

Szczegółowy opis zabytków tutejszych podałem w „Światowicie,” t. I, str. 52—61 z 7 rysunkami w tekście, oraz 6-u tablicami, obejmującymi ważniejsze okazy ceramiczne, wyroby z kości i krzemienia.

28. Fałęcin, gm. Stopnica.

Nr. 2991 do 3012 skorupy ozdabiane, Nr. 3013 do 23 paciorki ze szkła, kamienia i gliny. Nr. 3024 do 26 szczątki łańcuszka, Nr. 3027 do 3084 narz. krzem., Nr. 3085 do 3090 przedm. brązowe, w tem zapinka, Nr. 3109 do 3149 narz. krzem. i skorupy glin. z ozdob. Nr. 5047 rdzeń, Nr. 7810 do 814, oraz 11146 odłamki narz. gładz. krz.

Okazów 166. Prócz tego znaczna ilość okrzes. krzem. i skorup.

Pracownia narz. krzem., siedl. przeddz., cmentarz żar.

Krzemień: 35 grot skrzyd. star. wyrobionych, 12 gr. dłut., 9 narz. drob. geom., 7 skrob. róż. typu i wielk., kilka szydeł, świdrów małych, t. j. narz. różn. kszt., służących do dziurawienia, kilka innych narz. różn. przeznac. Jest tu znaczna różnorodność w doborze narzędzi krzem., wiele z nich pięknie wykończonych. Gr. skrzyd. odznaczają się krawędziami wyrabianymi w ząbki, te są w znacznej przewadze, co się gdzieindziej, prócz w Działawicach, nie spotyka albo wcale, albo tylko rzadko.

Zasługuje na zaznaczenie 1 okaz narzędzia krzem., które całym swym wyglądem przypomina technikę okresu staro-kamiennego (paleolitycznego). Będzie ono przedstawione w części drugiej.

Bronz. Z pośród drobn. przedmiotów i szcząt., zasługuje na uwagę szeroka zapinka prawie cała (tab. 45, nr. 70) esowato wygięta, należąca

do grupy V, seryi 10 Almgreena, b. charakterystyczna; pierścień (t. 45, nr. 65) i szczyłek łańcuszka.

Szkło. Kilka paciorków starorzymskich z masy kolorowej, wzorzystych.

Glina. Skorupy z różn. charakteryst. ozdób.: sznurową (szczył. dużego nacz. o grubych ściankach). Przeważa ornam. z kresek pionowych, wtlaczanych stempelkiem tuż pod krawędzią.

29 Skrobaczów, gm. Szczytniki.

Nr. 7927 odł. narz. gładz., Nr. 11476 do 11506. Okazów 32.

Prac. narz. krzem., ślady siedziby i cment. żar. zrujn.

Krzemień. 5 gr. skrzydełk., 4 gr. dłuł., 2 gr. wysmukłe, długie, 4 narz. geom. drobne, 2 narz. drob. wałeczk., kilka różnych innych typów.

Bronzu 1 szczyłek. *Żelaza* 2. *Gliny* nie takiego, coby rzucalo nowe światło na charakter grobów.

30. Smogorzów, gm. Pęczelice.

Nr. 11449 do 11475. Okazów 28.

Prac. narz. krzem., cment. żar. zrujn.

Z narzędzi krzem., 5 grot. skrzydł., 6 skrobacz. różn. wielk., w tem są i małe, typowe, 1 skrobacz typu b. rzadkiego, mały z trzoneczkiem do umocowania. Z gliny — 2 skorupy ozdabiane rzucają nieco światła na typ grobów tutejszych żarowych. Bronzu ani śladu nie znalazłem.

e) Porzecze Schodniej dolne, od ujścia Sanicy do ujścia Schodniej z granic obszaru.

31. Działawice, gm. Stopnica.

Nr. 5046 rdzeń. ws. 40 mm. Nr. 5560 do 5632 szczyłki i skorupy od narz. glin., Nr. 5633 do 5787 narz. krzem, Nr. 5788 do 5820 przedm. z metalu, szczyłki, paciorki, zausznice, Nr. 5821 do 5860 różn. narz. krzem. i mała siekierka żelazna, Nr. 7791 do 7809 szczył. narz. krzem. gładzonych, Nr. 9497 do 9560 narz. krzem., szczył. nacz. glin., paciór., monetka, Nr. 10855 przedm. żel., Nr. 11145 szczył. narz. gładz., Nr. 12929 do 12981 narz. krzem. różne, Nr. 13617 trzpień od toporka kam.

Okazów 441, prócz znacznej ilości nienumerowanych.

Prac. narz. krzem., groby ciałopalne. Odkr. w 1892 r., zwiedzane co rok. Opis zabytków z tej miejscowości znajdzie czytelnik w II-im tomie „Światowita“ (str. 44), z 2-ma rys. w tekście i 5 tablicami, z których trzy obejmują zabytki ceramiczne. Niektóre przedmioty, nie przedstawione tam ani w opisie, ani w rysunku, będą uwzględnione w części 2-ej pracy niniejszej.

Już po opisanii tej miejscowości, poszukiwania na parokrotnie zaoranej górcie, zwanej „Kozia,” powiększyły dość pokaźnie ilość okazów krzemiennych, jako też i skorup.

Przybyło mi zwłaszcza dużo grotów do strzał skrzydełkowatych, wśród których wiele ma krawędzie piłkowane, co stanowi cechę tutejszej stacyi.

Niezwykłą długością skrzydełek odznacza się grocik nr. 5 na tab. 255, znaczną wielkością wyróżniają się znowu 34, 35 i 36 tejeż tab. Ogółem grotów skrzyd., pięknie wykończ., mam bardzo znaczną ilość, bo 126, grot. dłut. 11, narz. wysm. kszt. geom. 21, skrobaczów 9.

Do osobliwości stopnickich należy wielki nóż, ułupany z dużej bryły krzem. barwy, jasno-czekoladowej, długi 135 mm, podobny do baličkih noży. Musi on być importem z daleka, z za Wisły, z Południo-Wschodu. Wreszcie jest tu także para narzędzi o charakterze paleolitycznym, np. nr. 12981.

32. Kolonia Fałęcka, gm. Stopnica.

N-ra 14458 do 59, 14463 do 489. Okazów 29.

Prac. narz. krzem., ślady zamieszkalności w czas. przedh., groby. Odkr. 1898 r.

Krzem. 9 grot. skrzyd., 3 groty trójkątne o podst. prostej lub wypukłej (concave), 1 gr. dłutow., 1 narz. wysmukłe, kszt. geometr., 4 groty łupane, listkowate, 1 skrob. niedokończ. podłużny, prawidł., 1 narz. do skrobania, przystosowane do wygodnego ujęcia w palce, typ mało pospolity, 1 przekłuwacz z podłużnego wióra, zaostroszony przez szczyrbienie, 2 wióry podłużne nożykowate.

Masa szklana. Paciorek średn. 7 mm, z masy czerwonej, otoczony masą innych kolorów: białą, zieloną, żółtą — w desenie.

Gлина. Jedno naczynie typu neolitycznego (nr. 14450), potłuczone, grubej roboty, o powierzchni szorstkiej i niewygładzonej. Za całą ozdobę służy dokoła krawędzi szereg dziurek na wylot przetkniętych.

Żelazo. Grot dwuskrzydłowy z tulejką od dziidy, dobrze zachowany (nr. 14459), taki sam, jak znany z Żernik Dolnych, lecz z dłuższą tulejką.

33. Kąty, gm. Stopnica.

Ślady ementarza żarow., odkr. 1898 r. Pracow. narz. krzem. Kilka narz. krzemiennych, starannie wykończonych, zostało przez pomyłkę włączonych do zbioru z Fałęcina, tam przeto pozostały. Prócz nich, przechowuję nieco wiórów, okrzesków i skorup gładkich, niecharakterystycznych, pochodz. od naczyń lepionych w ręku, bezwątpienia od popielnic. Dwa ułamki naczyń z ozdobą sznurkową prawdziwą.

34. Czyżów, gm. Stopnica.

Nr. 4949 toperek, Nr. 5500 do 5559 narz. krz. na tabl. 88-ej, Nr. 7788 do 7790 odłamki narz. gładz. Okazów 64. Prócz tego skorupy glin., okrzeski nożyki, skrob. ułamane i kości z popielnic.

Pracow. narz. krzem. i cment. żar. bardzo rozległe i bogate w groby, lecz zupełnie zrujnow. Odkr. w Czerwcu 1892 r. Na płaskowzgórzu rozłożyła się wieś, spuszczaająca się w dolinę Schodniej. Za wsią, w owej dolinie—obszerne pole, zasiane skorupami od popielnic i grubym żwirem. Niekiedy, choć dość zrzadka, natrafia się i tu na okrzeski kamienne. Pracownia narzędzi krzem. na paru wzgórkach piaszczystych, oddalonych od niziny, na której było cmentarzysko.

Krzemień. 11 grot. skrzydełek., wśród nich jeden niezwykle długi, 40 mm (tab. 88, nr. 5); 6 grot. dłut., 3 gr. łupane wysmukłe z trzonecz., 7 narz. kształt. geom., 8 skrob. prawidł. różn. wielk. (convex), jeden rzadki, wklęsły (concave).

Do wielkich rzadkości stopnic. należy narz. półksiężycow., zw. popoł. piłką (t. 88, nr. 30), małe, z białego krzemienia, z mleczno-białą patyną, mocno wygładzone, dług. 42 mm.

Głina. Skorupy z ozd. sznurkową, charakt. dla okolicy, oraz z kreskową, wytłacz. stemplem. Szczątki misy z gliny czarnej bez ozdób, o ściankach gładkich i krawędzi płaskiej. Skor. od naczyń wielkich i średnich, grubej roboty, z granitem tłuczonym. Mocno przepalone i porowate, gąbczaste szczątki nacz. glinianych.

Bronz. 1 kawałek drutu, zwinięty w półkole.

35. Strzelce, gm. Oleśnica.

N-ra 6469 do 6542, 7937 do 42 odłamki narz. krzem. gładz., Nr. 14108. Okazów 81.

Prac. narz. krzem. Cment. żar. bardzo rozległe, zrujnow., ślady siedziby. Odkryłem je w r. 1892 i tylko dwa razy później zwiedziłem. Wielka ilość skorup na pastwiskach w nizinie rz. Schodniej, podobnie jak w Czyżowie. Narz. krzem. na paru wzgórkach piaszczystych, niepokrytych roślinnością. Trafiają się i tam szczątki naczyń glinianych, oraz bardzo drobne kawałki bronzu i kości przepalone.

Krzem. 3 grot. skrz., 12 grot. dłut., 10 skrob., 5 grot. szerokich różn. typów, 11 narz. kształt. geom., 1 świder krzem.

Kamień ziarnisty. Ułamek płasko oszlifowanego kamienia, kształtu noża lub ośelki. Mineralogicznie jeszcze nie określony.

Głina. 1 skorupa od krawędzi, z ornam. kresk. pionowym przy krawędzi biegnącym, 2 uszka, jedno od nacz. małego, gładkie, drugie od większego, z wygniataną ozdobą kreskową, w dwóch pionowych szeregach ułożonych.

Masa muszlowa. 5 małych paciorków płaskich, krążkowatych, zrobionych przez rozpiłowanie muszli stożkowatej, o ściankach grubych, z małym otworkiem; 3 z jednej, 2 z innej muszli wyrobione.

36. Pieczonogi, gm. Oleśnica.

N-ra 11154 do 11203, 11576 do 11646 narz. krzem., Nr. 11647 do 11656 brzozy, żelazo i masa szklana. Okazów 131.

Prac. narz. krzem. Cment. żar. zrujnow. Cment. nieciałop.? Siedl. przedh., odkr. 1898 r.

Krzem. 25 grot. skrzyd. star. szczerb., 16 gr. dłut., wśród nich mam parę o kształt. wyjątkowych, 14 narz. kształt. geom., 13 skrob. różn. kształt., przeważn. prawidł., jeden rzadki, o zakończeniu wklęsłym (concave), kilka narzędzi różnych, mniej znanych typów.

Skaly krystaliczne. Szczałek toporka z dużym przewierconym otworem.

Glina. Kilka szczałtk. od nacz. dużych z wypukł. szlakiem z ozdobą palcową, z ozdobą wgniataną kreskową w desenie, oraz jeden z kilkakrotną obwódką, złożoną z linii rytych, prostych, obiegających dokoła naczynie w ręku lepienie.

Bronz. Gruba szpila od zapinki, blaszka zdobna w ornament wytłaczany, drut gładki z piękną patyną.

Masa szklana. 2 małe paciorki zielone cylindryczne.

Żelazo. Kilka szczałtków niewyraźnych.

37. Białoborze, gm. Stopnica.

Nr. 14490 do 14495. Okazów 6. Prócz tego nieco ostatnich okrzesk. i szczałtk. narz. glin.

Prac. narz. krzem., ślady cment. żar. zrujn. Nieco narz. krzem. drobnych, w tem 1 grocik skrzydełek. mały, o bardzo rozwart. skrzydł., 2 groty dłutow., 1 skrob. mały, wióry, nożyki i okrzeski krzem.

Z brzozy: szczałek zapinki, kawałek grubego na 5 mm i okrągłego drutu (?) zakrzywionego.

Glina. Szczałtki naczyń, nieozdabiane.

38. Kępie (= Kempe), gm. Oleśnica.

Groby przedhist., w pobliżu ślady prac. narz. krzem.

Nie miałem sposobności sam zbadać. Z opowiadań wiarygodnych wnoszę, że były tu znajduwane i muszą się kryć jeszcze zabytki przedziejowe. Dostarczono mi też nieco okrzesków, wiórów i zwykłych odłamków naczyń przedhistor., mało charakterystycznych z tej miejscowości. Dlatego, choć na mocy samego zasłyszania o jakichkolwiek znaleziskach nie rejestruję takich miejscowości — zaliczam Kępie do siedlisk przedziejowych.

39. Kłępie Dolne i Górne, gm. Stopnica.

Nr. 4661 naczynie gliniane, miseczkowate, Nr. 7520 popieln. z 2-ma uszkami. Okazów 2. Cmentarzysko żarowe.

W r. 1897 właściciel, p. Jezierski, przestawiał stodołę dworską; podczas kopania dołów pod fundamenty, robotnicy natrafili na garnki, ustawione dość gęsto na obszarze stodoły.

Zanim zajęto się zbadaniem, pod nieobecność właściciela, ciemni wieśniacy poniszczyli odkopane naczynia. Z powodu zaś nagłości robót budowlanych, nie zajęto się dokładniejszym poznaniem rozciągłości cmentarza. Skorupy nawet, w zabobonnej trwodze, „aby coś złego nie wynikło z nieposzanowania szczątków“—robotnicy zakopali w pobliżu.

P. Jezierski z ubolewaniem doniósł mi o tem wszystkim i przesłał dwa naczynia gliniane ocalone, lubo w stanie uszkodzonym.

Jedno jest przystawką, rozwartą miseczką bez żadnych ozdób, z jednym uszkiem, roboty grubej. Drugie, to mała popielnica z gliny prawie czarnej, gładka, o b. prawidłowych kształtach, z 2-ma małemi uszkami. Wewnątrz, prócz kości, znalazła się zupełnie stopiona obrączka bronzowa.

40. Kwasów, gm. Oleśnica.

Ślady zamieszkalności w czas. przedhist.

Na polach ornych trafiają się okrzeski i skorupy od naczyń w ręku lepionych. Pięknie wykończonych narzędzi krzem. nie znaleziono. Również brak mi z tej miejscowości charakteryczn. okazów garncarstwa.

41. Oleśnica, gm. Oleśnica.

N-ra 3297 do 3359, 3665 do 3678, 4938 do 4939 toporki kam., Nr. 7866 do 7867 ułamki narz. krzem. gładzon. Okazów 81.

Prac. narz. krzem., ślady siedlisk, groby żar. zrujnow. Odkr. w 1892 r., zwiędzałem kilka razy w różnych latach.

Ślady przedhist. znajdowałem pod samą Oleśnicą w różnych stonach; nawet na szosie, tuż u wjazdu do miasteczka, podnosiliśmy w r. 1894 z miejscowym wikarjuszem narzędzia krzemienne, jak skrobacz, rdzenie i nożyki łupane.

Krzem. 5 grot. skrzyd., 2 gr. dłut., 7 narz. geom., 1 grot trójkątny łup. z pięknie wyrobionym trzonceczkiem, 1 grot trójkątny o podstawie prostej, na krawędziach tylko zaszczerbiony.

4—6 skrobaczów, 1 rylec typowy ze skrobaczem na drugim końcu, świderk, kilka innych narz. różn. użyt., 4 rdzenie, wśród krzem. wielka różnaitość materiału.

Obsydyan. 1 rdzeń przełupany, kształtem przypomina skrobacz; 1 kawałek małego wióra.

Dyoryt. Toporek z dyorytu bez kwarcu, o ziarnie średniej wielkości (skała nie miejscowa). Ciekawy z tego względu, że otwór przeznacz.

do osadzenia na toporzysku nie został na wylot prześwidrowany. Znaleziony przez p. F. Zembrowskiego. Rysunek jego w „Światow.“ t. II, str. 124, fig. 55). Nieuszkodzony.

Inna skała krystal. Toporek nr. 4938 dł. 15 cm, szer. 5 cm, wys. 4 cm. Odznacza się umieszczeniem otworu niemal w pośrodku długości i zaostreniem obu końców (właściwie brak obuszka). Cały gładzony. Nieuszkodzony. Rodzaj skały jeszcze niedeterminowany.

Glina. Skorupy mało charakterystyczne.

Srebro. 2 monety starożytne małe.

Bronz. Pięć szczątków: drut różn. grub. i blaszka ornamentowana.

Masa jasno-żółta kamiennej twardości. Maleńki paciorek, 8 mm szeroki (tab. 49, nr. 5).

42. Wojnow, gm. Oleśnica.

N-ra 4945 i 4948.

Znaleziska luźne.

Toporek przełamany, znaleziony przezemnie przy ścieżce, różgraniczającej pastwisko sapowate od roli uprawnej. Drugi toporek, znaleziony przez pastuszków z Wojnowa na polu między Bydłową a Wojnowem, należy do rzadkich okazów niedokończonych. I tu, jak w toporku z Oleśn., otwór został dopiero zaczęty, ale był innym sposobem przewiercony.

Okaz ten przedstawiłem na rysunku 56-m i w krótkim opisie w tomie II-m „Światowita,“ na str. 125-ej.

43. Borzymów, gm. Oleśnica.

N-ra 2781 do 2917 (tab. 41 i 42), 7752 do 7758 odłam. narz. gładz., Nr. 9625 do 9646 szczątki naczyń glinianych, Nr. 10840 dłuto krzem., Nr. 10841 siekierka gładz. krzem., N. 14105 narz. krzem., Nr. 14496 do 14520. Okazów 194. Prócz tego odpowiednia ilość ostatnich, niekatalogowanych.

Prac. narz. krzem., cment. żar. zrujn., odkr. w 1892 r., zwiedzałem potem w 94, 95, 98 i 99 r.

Krzem. 17 grot. skrzyd., 2 groty o podst. prostej, starannie szczerb. na cał. pow., 3 gr. typu innego, star. szczerb., — 24 grot. dłut., 15 narz. geom., niekt. b. piękn. wyrobione, 2 skrob duże, prawidłowe, 1 przekłuwacz, 2 narz. wałeczkow., kilka innych jeszcze okazów mniej pospolitych, godnych uwagi (np. tab. 42, nr. 35, 36, 37, 48, 49). Zasługuje na uwagę zwłaszcza nr. 56, tab. 41-ej. Szeroki wiór krzem., zaszczerbiony łukowato. Ścisłe podobny jest do narz. paleolit. (typ magdaleński), często trafiających się we Francji (Les Eyzies, Dordogne), przedstawionych przez G. i A. Mortilletów w „Mus. preh.“ na tab. 22 fig. 143. Godne zaznaczenia, że mam jeszcze z innych stacyi parę okazów zupełnie takich samych.

1 grot łupany, duży, typ paleolit. (t. 41, nr. 9), parę innych narz. nieforemn., o charakt. paleolit., — kilka skrob. małych, krótkich i b. krót-

kich, rdzenie i t. p. Do rzadkości w Stopnickiem należy narzędzie nr. 14105, zwane piłką, będzie przedstawione w części drugiej w podobiznie.

Obsydyan. 1 okrzesek, tylko łupany, bez szczybienia.

Glina. Szczątki około 30-tu naczyń, należących do różnych epok, z wyjątkiem najmłodszych, wszystkie w różny sposób ozdabiane. Są w tem resztki naczyń z ozdobą prawdz. sznurową, palcową, kreskową, wytłaczaną stemplami, w różnych odmianach, i rytą. Jest parę części z uszkami, a także z sęczkami wystającemi, zam. uch.

Szkoło i masa szklana. Dwa płaskie paciorki podłużne, jeden prostokątny, ciemno-fioletowy, drugi niekształtny.

Bronz. 4 szczątki małe: drut, zwój spiralny, części obrączek i zapinki.

Żelazo. 6 szczątków. Szpila od zapinki (fibula), część zapinki innej bez szpili i nóżki, spiralna część innej zapinki i t. p.

44. Podlesie, gm. Oleśnica.

Nr. 7894 do 97 szcz. narz. gładz. krzem. Nr. 14521 do 14556. Okazów 40. Prócz tego wióry i okrzeski.

Prac. narz. krzem., cment. żar. zrujn.

Krzem. 3 groty skrzyd., 4 gr. dłut., 1 narz. geom. wysmukłe, 5 narz. drobn. różn. typ., 1 kolec mocny, 1 wiór, nożyk długi na 76 mm z przejrzyst. brunatn. krzem., 3 rdzenie, 1 skrob. typu paleolit., 1 narz. rzadkiego kształtu jęczyczka z biaław. krzem., 48 mm długi i szczyrb. na krawędziach.

Bronz. 1 mała obręcz niespajana z drutu płaskiego. Z takiej samej taśmy bronz. 3 inne szczątki.

Glina. Szczątki 5 naczyń ozdob., z nich dwa z ornam. sznurowym, jeden z wyjątkowo drobnym sznur. odcisn. i na szerokości 34 mm liczy 11 odcisków równoległych, w równych umieszcz. odstępach, 2 szcząt. z ornam. z kresk pionowych wgniatanych, 1 szcz. sita glin. z dziurkami na wylot.

Obsydyan. 1 małeńki wiórek.

45. Wilkowa, gm. Łubnice.

N-ra 3541 do 3606 oraz 7950. Okazów 67.

Prac. narz. krzem., cment. żar. zrujnow.

Krzem. 12 gr. skrzydełk., 14 gr. dłutow., 2 grot. o podst. wypukł., łup. i na krawędz. szczyrbione, 2 groty wysmuk. łupane z wióra z trzoniczkami, 1 mały świder (lub strz.) o podst. wypukł. cały szczyrb. mocno ogładzony działaniem wody atmosf. i piasku, 3 narz. do przekłuwania, mocne, małe, 9 narz. geom. wysmukł., 2 rdzenie z czarn. i białego krzem., 1 szczątek narz. gładzonego.

Glina. Szczałki pięciu różn. nac. z ornam. kreskowym, liniowym i zdaje się sznurowym. W tem jedno naczynko, kt. kształty będą podane w cz. 2-ej.

46. Góra, gm. Łubnice.

Nr. 9730 do 9752 szcz. nac. glin., Nr. 9877 do 9949, Nr. 11148 ułam. narz. gładz. Okazów 97.

Prac. narz. krzem., cment. żar. zrujn. Odkr. w Maju r. 1899 i ponownie w r. 1900 zwiedzona.

Krzem. 11 grot. skrzyd., 6 gr. dłut., 5 narz. geom., 6 narz. drobn. obrob. w kształcie świderków, kilka skrob., wśród nich parę o kształtach mało spotyk., 2 narz. łupane z wióra z trzonkiem obustronnie szczerb., kilka narzędzi o konturach tępych, pięknie dokoła zaszczerbionych, nieznanego użytku. Siek. gładz. w szczałkach.

Bronz. Szczałki dwóch zapinek: szpila gruba czworokątna oraz inne ze spreżyną, blaszka cienka w rurkę długą zgięta, kawałki trzech innych szpil, drut, pół obrączki z drutu okrągłego. Grot do strzały z krótkim trzonkiem i 2 skrzydełkami (tab. 196 nr. 34), typ zaledwie w trzech czy czterech okazach reprezentowany w Stopnickiem. Skręt z 3-ch drutów okrągłych.

Glina. Wybitniejsze okazy ceramiki tutejszej podałem w t. II-m „Światów.“ na tab. VII-ej, oraz na rys. 32, str. 43, w art. „Garncearstwo we wsiach Grabowa i Góra.“

Inny materyał. 2 paciorki kuliste roboty b. grubej, jeden szklany niebieskawy.

47. Borki, gm. Łubnice.

N-ra 5157 do 5158, 5304 do 5434, 7748 do 7751, 9561 do 9624, 10826, 11097 do 11098, 11507 do 11575 (tab. 85, 86, 189 i 228—9). Razem okazów 272. Prócz tego znaczna ilość wiór. okrzes. i skor. glin.

Prac. narz. krzem., cment. żar. zrujn., odkr. 1895 r., zwiedzane dwukrotnie i eksploatowane dość starannie.

Krzem. 51 grot. skrzydełkowatych w różnych odmianach i wielkościach, od 10 mm dług. do 42 mm. W tem 8 szt. o krawędzi ząbkowanej. 17 gr. dłut., 17 drob. narz. geom. wysmukł., 13 skrob. przeważnie długich, 1 przekłuwacz, 3 narz. wałeczkowate, jedno rzadkiego typu, dł. 28 mm (t. 86, nr. 74), 2 grot. z trzoneczk., kilka okazów niejasn. użyt. (tab. 86, nr. 60, 61, 67, 77), 1 grot. gruby, duży (t. 189, nr. 44), wyróżniająca się techniką i materyałem. Rdzenie i ułam. narz. gładz.

Obsydyan. Wiór, dług. 32 mm.

Bronz. 26 okazów, przeważnie szczałków. W tem części 3-ch zapinek, 2 gwoźdźki krótkie i grube, prawie stożkowate, zrobione z blaszki i opatrzone płaską główką, jedyne podobne okazy w całym powiecie

(t. 85, nr. 10 i 11). 1 guzik wypukły gładki z uszkiem, kawałki blaszki i szczątki jakiegoś okucia brązowego z dwoma gwoździkami i na nich blaszkami. Było to przynitowane do skóry lub jakiegoś znikomego materiału. 1 mały grocik dwuskrzydłowy z tulejką, odlewany (t. 189, nr. 50). 1 haftka z drutu bronz.

Szkło, masa szkl. i inne materiały. 5 różnych małych paciorków i jeden wisiorek.

Gлина. Blizko sto szczątków naczyń glinianych ozdabianych, najrozmaitszej wielkości, kształtów i typów, w tem parę glinian. paciorków.

Wśród szczątk. naczyń przeważają z najstarszemi ornamentami: sznurowym, kreskowym wygniatanym i innemi. Palcowego tylko jeden okaz.

48. Beszowa, gm. Oleśnica.

Nr.	5004 do	5005	2	rdzenie.
"	7142	"	7154	13 rdzeniów różn. wielk.
"	7988	"	7993	6 narz. gładz., całe lub szczątki.
"	8000	"	8006	7 narz. gładz. kamien., całe lub uszkodz.
"	11732	"	11947	216 grotów do strzał, pięknie obrab., różnej wielk., przeważnie skrzydełk., 1 grot duży do dzidy.
"	11948	"	12069	122 drob. narz. geom. wązkich i grociki maleńkie, wysmukłe, tupane
"	12070	"	12285	226 grotów dłutów. o bokach zatępianych.
"	12286	"	12414	129 róż. narz. krzem., w tem niektóre rzadkie i osobliwe.
"	12415	"	12516	102 skrobaczów różn. kształt.
"	12517	"	12571	65 ułamków narz. krzem. gładzonych.
"	12572	"	12810	szczątki paruset przeszło naczyń glin., najbardziej charakterystyczne i z ornamentem.
"	12811	"	12823	13 paciorków różnych z różn. materiału.
"	12824	"	12841	18 szczątków naczyń glin.
"	12842	"	12928	87 przedm. i szczątków brązowych.
"	14027	"	14097	71 różnych przedm. z brązu, srebra, żel., gliny, szkła i t. d.
"	14098	"	14104	7 większych narz. gładz., krzem. i kamiennych.
"	14109	"	14112	4 naczynia gliniane.
"	14309	"	14430	122 narz. krzem. różnych i obsydyan.
"	14460	"	14462	3 naczynka gliniane.
"	14561	"	1	narz. krzem.
"	14607 i	14608		kilkadziesiąt okazów rudy żelaznej, żużli i minerałów ze stacyi przedhist. zebranych (tab. 281 i pudełko).
"	14609			fotografia, przedst. 49 okazów narz. krzem., posłanych w r. 1893 do Muzeum Król. Etnogr. w Berlinie.
"	14728	"	14767	49 różn. okaz. krzem. kam. i z in. mater.

Okazów 1495. Prócz tego kilka tysięcy okrzesków, wiórów, skorup i ostatnich okazów.

Prac. narz. krzem., cment. żar. zrujn. na dość znacznym obszarze jałowych piasków, o 1/2 kilom. od wsi odległych. Odkryłem w r. 1892

i odtąd stale co roku zwiedzana przez p. Fr. Zembrowskiego lub przeze mnie. Co rok też zwiększała się, bardzo pokaźnie, ilość przedmiotów ztąd pochodzących. Jest to najbogatsza w zabytki przeddziejowe miejscowość w całym powiecie, i nie tylko najbogatsza, lecz zarazem różnaitość zabytków największą przedstawiająca.

Z Beszową tylko jedna Ossówka może się mierzyć pod względem bogactwa zabytków, ale już nie pod względem ich różnaitości. Gdyby z całego powiatu znało się tylko jedną Beszowę, jużby można mieć bardzo dokładne wyobrażenie o charakterze kultury przeddziejowej w Stopnickiem; naturalnie brak tu wielu rzeczy, znanych z innych miejscowości, ale w ogólnych zarysach miejscowość ta jest typem większości stacy stopnickich, typem przez to cennym, że, jak powiedziałem, daje najwszechstronniejszy obraz tego, co na innych stacyach występuje mniej kompletnie, a nawet mniej wyraźnie.

Abym nie został źle zrozumiany, muszę zaznaczyć, że owej typowości Beszowy nie należy brać w sensie zbyt literalnym.

Stacye stopnickie różnią się między sobą dość znacznie. Zwłaszcza niektóre, najlepiej poznane i bogatsze, nie przedstawiają ścisłych analogii z Beszową. Dość wymienić Żerniki Dolne, gdzie młoda doba przedhistoryczna, z naczyniami, wyrabianemi na kole garncarskiem, wyraźnie występuje — gdy tu jej brak niemal zupełny. Ossówka znowu w innym kierunku zdradza odmienność od Beszowy. Gdy ceramika pól ementarnych Beszowy daje bardzo obfite pole do studyów i porównań, w Ossówce tych pól wcale nie było, a przemysł jej krzemienno nosi charakter wybitnie starszy; można tedy przypuszczać, że te stacye nie całkiem są sobie współczesne. Ossówka musi być osadą dawniejszą, Beszowa nieco młodszą a zarazem zaludnioną przez czas dłuższy.

Nie miejsce zresztą tutaj, ani czas, na roztrząsanie takich stosunków. Uwydatnią się one lepiej na gruncie właściwym, przy porównywaniu zabytków, pochodzących z różnych stacyj.

Co do materiału faktycznego, jest on tak obfitym i różnorodnym, że wyliczanie na tem miejscu choćby nawet bardziej zasługujących na uwagę przedmiotów byłoby pracą straconą.

Zaznaczę tylko, że epoka kamienna jest tu reprezentowana najsilniej; z narzędzi krzemienno i kamiennych niebrak prawie żadnego typu lub odmiany, a znajduje się pewna ilość takich odmian narzędzi krzem., które z powodu ich rzadkości na innych, mniej bogatszych stacyach wcale nie zostały odszukane.

Co do garncarstwa, głównie zdaje się grobowego, jest tu podobnie wielka różnaitość. Ilość naczyń w szczątkach tu znalezionych

obliczam *co najmniej* na tysiąc; z tych w zbiorze przechowuję tylko szczątki ozdabianych w jakikolwiek sposób, z nieozdabianych zaś — tylko naczynia calsze, albo dające z resztek odtworzyć dawne kształty. Jest tu reprezentowanych przynajmniej 250. Wyliczać rodzaje ornamentów byłoby zbyt trudno — tyle tu odmian każdego typu. Najlepsze pojęcie mogłyby dać reprodukcje, i te znajdują się na właściwym miejscu.

To samo dotyczy przedmiotów i szczątków bronzowych. Jest ich (nie włączając w to drobnych niedających się określić szczątków) przeszło sto, w tem para zapinek całych i kilka uszkodzonych, szpile, grotty do strzał, pierścienie, parę zausznicy i t. p. drobne przedmioty, przeważnie należące do kategorii ozdób. Ze srebra kilka monet rzymskich — jedna zapinka całkowicie dochowana i jeszcze parę drobnych szczątków.

Żelaza jest zaledwie kilkanaście okazów wyraźnych. Nieco różnych paciorków i ozdób ze szkła oraz z masy szklanej; szczątki naczynek szklanych o ściankach b. cienkich ze szkła białego, zielonkawego i kolorowego uzupełniają dobór dokumentów.

Z większych narzędzi kamiennych gładzonych, mam ztąd kilkanaście różnego rodzaju okazów całych oraz kilkanaście uszkodzonych, nie licząc znacznej ilości szczątków drobnych.

I obsydyan, choć b. rzadki w Stopnickiem, znalazł się tutaj w kilku okazach. Są to jednak tylko łupane, drobne okrzeski oraz jeden rdzeń mały.

W końcu wypada mi dodać, że w Sroczkowie, odległym o parę kilometrów od Beszowy, znajdują się rozległe wydmy piaszczyste i na nich w kilku punktach trafiają się narzędzia krzemienne i inne zabytki przedhistoryczne.

Pewna ilość przedmiotów, pochodzących ze Sroczkowa, została przez nieuwagę przyłączona do zbiorów z Beszowy. Skutkiem tego wykaz zabytków sroczkowskich jest w pewnych kierunkach niezupełny. Ścisłość naukowa jednak niewiele ucierpiała na tem zmieszaniu, zabytki bowiem z obu stacyj mają zupełnie zgodny charakter.

49. Sroczków, gm. Oleśnica.

Nr. 7938 do 7932 5 szczątków narz. gładz. krzem., Nr. 13812 do 13890 — 79 grotów skrzydełek. starannie szczyrbionych. Nr. 14610 do 14727, 118 różn. narz. krzem. Okazów 202.

Prócz tego około tysiąca ostatnich okazów oraz wiórów i okrzesków.

Prac. narz. krzem., ślady cement. żarow., prawdopodobieństwo moglił kamiennych. W roku 1895 zauważyłem na pochyłości wzgórza jałowego, pokrytego piaskiem diluwialnym i żwirem, kilka, dość wyraźnych kręgów kamiennych. Nie mogąc wówczas zająć się rozkopywaniem, obiecywałem sobie dokonać poszukiwań w porze dogodniejszej. Dwa razy

w innych latach szukałem owych kręgów, lecz napróżno. Albo zostały pokryte nawianym piaskiem, albo na to samo miejsce nie mogłem natrafić. Rzecz pozostała do tej pory niesprawdzona.

Narzędzia krzemienne z tutejszej pracowni, jak to objaśniłem przy wykazie z Beszowy, w części zostały przyłączone do okazów z Beszowy. Ponieważ są to sąsiednie stanowiska—a charakter obu jednakowy—nie będę wyszczególniał ciekawszych, zaznaczę tylko, że nie mam ztąd przedmiotów, których by brakowało w Beszowie. Wielka różnaitość panuje w kategorii skrobaczów i narzędzi mało zrozumiałego użytku, drobnych, grubych i na krawędziach obrobionych (*retouchée*). Groty dłutowate tutejsze zostały zmieszane z beszowskiemi.

50. Biskupice, gm. Pacanów.

Nr. 14248 do 14308. Okazów 61. Nadto wióry, okrzeski i szczątki nac. glin.

Prac. przedh. narz. krzem. Groby żar. Odkr. w r. 1899.

Krzem. 13 grot. skrzyd. różn. wielk., w tem 4 bardzo małe (od 11 do 13 mm), 1 duży (35 mm),— 8 gr. dłutow.,— 6 gr. o podstawie prostej lub wypukłej (np. t. 275 nr. 19),—narz. podłużne, podobne do skrob., łupane, o wierzchołku wklęsłym, postać rzadka (t. 275 nr. 39), róż. inne.

Bronz. 9 sztuk szczątków różn. przedm.

Glina. Skor. od nac. z ornam. sznur. prawdz., oraz jedna z kreskowym, połączonym z liniowym, czarna.

51. Zborówek, gm. Pacanów.

Bardzo słabe ślady pracowni przedh. krzem. i osady oraz grobów. Parę razy zwiedzane tylko i nie więcej prócz okrzesk., wiórów i trochy skorup nie znaleziono. A jednak zdaje mi się, że nie natrafiłem tylko na właściwe miejsce zamieszkania przedhist. i na właściwą pracownię. Jeśli się ją odnajdzie, należy się spodziewać, jak z innych miejscow. sąsied., podobnych zabytków.

52. Orzelec Mały, gm. Łubnice.

Nr. 11422 do 11448. Okazów 27, oraz odpowiedn. ilość okrzesk.

Prac. narz. krzem., słabe ślady zrujn. grob. Miejscowość posiadająca wszelkie warunki na miejsce zamiesz. w przedh. czas., ale bardzo uboga w ślady tego rodzaju. Była starannie eksploatowana od 1895 r. i plon dała nieznaczny.

Krzemień. 5 grot. skrzyd., 4 grot. dłut., 3 skrob., 3 narz. geom., Jest tu parę narz. zasług. na uwagę, rzadkich kształtów: narzędzie sporząd. z małego wióra, niby nożyk, niby skrobacz wysmukły, opatrzony u podstawy wieściem do przymocowania na rączce (t. 226, nr. 22).

1 grot. skrzyd. stanowi przejście od dłutow. do trójkątnych, niesymetr. kształtu, z ostrzem nieco dłutowatym (nr. 5 tejże tab.).

Bronz. Blaszka gładka, wycięta w kształcie romboidu.

53. Łubnice, gm. t. n.

Nr. 6119 do 6187 różne przedm. z kam., bronzu i gliny, Nr. 7985 do 7987 szczątk. narz. gładz., Nr. 13891 do 14026 różne, Nr. 14106, Nr. 14788 naczynko neolit., Nr. 14562.

Okazów 211.

Wyrobiano tu narz. krzem. w kilku miejscach wzdłuż.

Podobnież i ślady cementarzysk żarowych, dość obfite, świadczą, że mieszkańcy przedhistoryczni Łubnic siedzieli tu niby na wysoko położonym wybrzeżu dawnych wód Wisły.

Zabytki przeddziejowe, dość obfite, całym swoim charakterem zbliżone są do zabytków w Beszowie. Mam jednak i ztąd pewną ilość przedmiotów, jakich, pomimo różnaitości okazów beszowskich, nie znaleźliśmy w tamtej miejscowości. Należy do nich kilka okazów ceramicznych, parę bronzowych, a nawet i kilka narzędzi krzemieniennych.

Krzem. 41 grot. skrzyd. staran. wykonanych, bardzo rozmaitych kształtów i wielkości; 16 grot. dłutow., z nich dwa duże i dość rzadkiego typu (t. 101, nr. 25, 26); 5 małych narzędzi wałeczkatych, całkiem obrobionych, 10 narz. wysmukł. geometr. bardzo małych. Kilka narz. geom. większych różn. typów, parę bardzo pięknych i rzadkich. Kilka grocików różnych rodzajów, 2 narz. do przekłuw., 10 skrobacz. przeważnie krótk. i prawidłowych, 1 grot na jednej płaszczyźnie szczerbiony starannie, dł. 51 mm, kilkanaście narz. mniej określ. użyt., siekierka gładz., ułamki trzech innych.

Obsydyan. 1 wiór dość duży, szer., ułamany.

Glina. Szczątki kilkunastu naczyń różnych typów, z różnym ornamentem: 5 z ornam. sznurow., z ornam. wygniatanym kresk., kropk., z liniowym i innymi, 1 ucho duże od duż. nacz., 2 małe od małych, skorupy z sęczkami.

Bronz. 11 szczątk., w tem mały grocik o 2 skrzydełkach, lany, zapinka ozdobna, uszkodz., ułamek walcowatej obrączki lanej, długi na 48 mm, drut i parę blaszek, guzik okrągły.

Srebro. Moneta rzymska. *Inne metale:* 1 szczątek ołowiu, czy też innego metalu, niedetermin. *Szkło.* Paciorek, parę szczątków szkła różnokolorowego, 1 grocik typu skrzydełkowego, zrobiony na wzór krzemieniennych, szczerbiony u podstawy i z jednego boku, drugi został nieobrobionym, szkło blade-zielonawe, rzymskie zapewne, od jakiegoś niewielkiego naczynka.

Okazem bardzo interesujący i ważny, a zarazem jedyny w Stopnickiem.

54. Łyczba, gm. Łubnice.

N-ra 3240 do 3296, 5094, 7985 do 7987, 14788. Okazów 62. Paręset wiórów i okrzesków krzem., oraz nieco skorup glin.

Pracow. narz. krzem., odkr. w 1893 r. Cement. zrujn. żar.

Krzemień. 10 grot skrzydełek., w tem jeden długi 11 mm, 5 grot. dłu., 7 narz. geom., w tem parę (tab. 48, nr. 17 i 27) mniej pospolitych, kilka grot. do strz. różn. typów, 2 narzędzia rzadkie (t. 48, nr. 21 i 26) 9 skrob. kształt. typowego, o wierzchołku wypukłym, w tem 3 małe (t. 48, nr. 44, 45 i 51), 2 narz. w rodzaju skrob. krótkie, jednakowe (nr. 33, 34), 1 rylec, 1 narz. typu starokamiennego (t. 48, nr. 52). Ułamki siekierokształdzone, 3 narz. podobne do skrobaczów długich o wierzchołku wklęsło-szczerbionym, typ rzadki, kilka innych narz. mało określonego przeznaczenia. Rdzeń długi 31 mm.

Glina. Szczałki naczyń dziurkowanych. Szyjka od naczynia neolitycznego z wąską szyjką (nr. 14788), bez ornamentacyi.

55. Grabowa, gm. Łubnice.

Nr. 3624 do 3638	15	Odlamek nacz. glin. ozdabianych.
" 4668		1 naczynie (górną część) glin.
" 5861 "	5922	62 groty dłu. i skrzydełek. krzem.
" 5923 "	5956	34 narz. krzem., szczał. bronz. i obsydyan (t. 95).
" 5957 "	5979	23 odlamki naczyń glin. (t. 96).
" 7815 "	7823	9 szczał. narz. gładz. krz.
" 7999 i 8007		2 siekier. krzem., ułamane i toporek gładz. nefrytowy z otworem.
" 9753 do 9830		78 narz. krzem., szczał. bronz., srebro, szkło.
" 9831 "	9875	45 szczał. nacz. glin., z ornament. (t. 194 i 195).
" 9876		1 nacz. neolit. z orn. sznur.
" 10823 "	10825	3 rdzenie.
" 11149 "	11152	4 szczał. narz. krzem. gładz.

Okazów 277. Prócz tego okrzeski, wióry i skorupy glin.

Prac. narz. krzem., odkr. r. 1894. Cmentarz. żar. zrujń., oraz do wody grobów neolit., zwiedzane przez p. F. Zembrowskiego kilkakrotnie i co rok. Miejscowość ta—jeszcze niewyeksplloatowana i dość bogata. Można się spodziewać wielu jeszcze przedmiotów kultury przeddz.

Krzem. 37 grot. skrzydełek. różn. wielk. i kształtu, 33 groty dłu., w tem jeden bardzo wielki (t. 95, nr. 76), 19 narz. geom. przeważnie wysmukłych (są w tem b. małe), 3 skrob. normalne dla okolicy, kilka narzędzi o charakt. skrob. kształt. odmiennych.

Kilkanaście narz. wałeczkwat. małych, jak w Jastrzębcu i niekt. innych stacyach. Kilkanaście narzędzi typów rzadkich lub kształtów niespotykanych gdzieindziej, jak np. nr. 65, tab. 193, para świderków małych, groty łupane i różne inne.

Duży nóż z pięknie ułupanego wióra, zakończony tępo i na sposób skrobacza, długi 97 mm, szer. 20 mm.

Wogóle narzędzia krzem. odznaczają się różnaitością.

Inne rodzaje kamienia. Mam ztąd trzpień od toporka ze skały kryształ., nieoznaczonej mineralogicznie. Toporek ze skały zielonej, zdaje się

nefrytowy, odznacza się szczególną postacią motyczkowatą, jak to zaznaczyłem już w artykule („Światowit,“ t. II, str. 43). Do rzadkich bardzo u nas okazów należy grot w kształcie skrzydełkowatych do strzały z obsydyanu, ale o podstawie prostej, bardzo pięknie, starannie i symetrycznie wykończony (t. 95, nr. 83). Inny grocik skrzydełk. mały, także z obsydyanu, jest niestarannie szczerbiony, roboty nieumiejętnej lub niedbałej.

Ceramikę tutejszą przedstawiłem w tomie II-im „Światow.“ w art. „Garncarstwo we wsi Grabowa i Góra,“ str. 29—43, przyczem na trzech tablicach fotochemigraficznych dałem reprodukcye 68 szczątków naczyń różnych typów tutejszych. Odznacza się znaczną obfitością typów i odmian. Nacz. neolit. nr. 9876 przedstawione tamże na rys. 26.

Bronz. Wśród kilkunastu szczątków i drobnych przedmiotów, jest tylko kilka całych, jako to: pierścień z drutu okrągłego, z końcami zawiniętymi w dwa skręty („Światowit,“ II, rys. 30); skręt cylindryczny, długości 28 mm, o średnicy 6 mm, z wąskiej taśmy brązowej; 4 przedmioty, wyobrażone tamże na rys. 27—29 i 31; oraz szpilki od zapinek, gwoździ z łebkiem, wreszcie szczątki pierścieni i blaszek.

Szkło. Szczątki paciorków i naczynek ze szkła białego i kolorowego.

56. Starawieś, gm. Łubnice.

Nr. 4660 naczynko gliniane płaskie z uszkiem, bez oramentu, Nr. 7933 do 7935 odłamki narz. krzem. gładz., Nr. 14789 grot łupany i szczerbiony na jednej płaszczyźnie, długi 61 mm, Nr. 14790 szczątek brązowy lany, z wirem, utworzony z kropek (odmiana swastyki).

Oddzielne znaleziiska.

Obszar, na którym się znajdują, bezpośrednio graniczy z przeczowskimi, możnaby więc je uważać za jedną całość.

57. Przeczów, gm. Łubnice.

Nr 4521 do 4533 13 naczyń glin. różnych, Nr. 4625 do 4646 22 naczyń glin. całych lub uszkodzonych i części naczyń pogrzeb., Nr. 5120 rdzeń krzem., Nr. 6257 do 6309 53 różnych narz. krzem., Nr. 6344 do 6358 15 szczątków nacz. glin., Nr. 7900 do 7904

5 szczątków narz. gładzon. krzem., Nr. 8012 toperek gładz. b. mały.

Okazów 110, prócz tego liczne okrzeski.

Pracownia narz. krzem. Cmentarzysko żarowe, odkryte w r. 1894, rozkopałem w kwietniu t. r. Cmentarzysko leżało nad brzegiem Wisły, na wzgórzu piaszczystem, zniżającym się raptownie ku nizinie rzeki. Od strony Wisły popielnice były b. gęsto ustawione, od północy zaś rzadziej, rozrzucone w nierównych odstępach. Są to popielnice bez przystawek, obłożone zewnątrz skorupami, przykryte misami i innymi naczyniami lub skorupami. Wszystkie prawie o ścianach porozsadzanych, po większej części pozbawione ozdób, źle wypalone, koloru przeważnie żół-

tęgo, wewnątrz czarne, kształtów bardzo rozmaitych. Wewnątrz popielnic, prócz kości, znajdowało się nieco drobnych szczątków bronzowych z przedmiotów ozdoby, kilka stopów bronzowych małych. W jednej popielnicy znaleźliśmy toporek kamienny (nr. 8012) bardzo mały, z otworem przewierconym. Jest to albo okaz sporządzony dla dziecka, albo też przedmiot rytuału pogrzebowego; zużycie ostrza zdaje się sprzeciwiać ostatniemu przypuszczeniu. Nie będę się tu zastanawiał nad popielnicami, we właściwym bowiem miejscu będzie o nich mowa; zaznaczę tylko, że najmniejszego śladu żelaza przy nich nie znaleziono.

Z narzędzi krzem. mam ztąd: 20 grot. skrzydełk., star., szczerb.; 12 grot. dłutow.; 1 grot, stanowiący ciekawe przejście od dłutowatych do skrzydełkowatych trójkątnych (nr. 6308); 2 groty trójkątne, starannie i pięknie szczerbione; 1 narzędzie z trzoneczkiem (grot do strzały) niesymetrycznego kształtu; kilka ciekawych narzędzi drobnych i narz. geom., 14 skrobaczów prawidł. kształtu i inne.

58. Sieczków, gm. Tuczępy.

Nr. 3399 do 3471—narz. krzem., Nr. 7519—misceczka, Nr. 7926—ułamki narz. gładz. krzem., Nr. 10856—nóż żelazny. Okazów 76 i nieco poślednich.

Pracownia narz. krzem. na lewym brzegu Schodniej i groby zrujnowane, typu niedającego się ze skąpych resztek określić. Odkr. w r. 1892 i kilka razy zwiedzane.

Na powierzchni żwirowatego wybrzeża rzeki, usypanego przeważnie z okruców krzemienych, trafiają się obrobione narz. krzem. Przypuszczam na podstawie niesprawdzonych wskazówek, że w głębszych wewnętrznych warstwach tego żwiru mogą się znajdować narzędzia paleolityczne. Byłby to fakt bardzo ważny i pierwsze tego rodzaju znalezisko u nas. Rzecz tę zamierzam przy pierwszej sposobności bliżej zbadać.

Narzędzia krzemienne, znajdujące się na powierzchni wzgórzystego wybrzeża, trafiają się obficie w miejscach mało żwirowatych i piaszczystych. Towarzyszą im, tu i owdzie, skorupy gliniane mocno zniszczone przez wpływy atmosferyczne i ogładzone od tarcia piasku, poruszanego wiatrem.

Krzem. Wśród narzędzi tutejszych, niczem nie wyróżniających się od pochodzących z innych stacyj, groty dłutowate odznaczają się znacznymi rozmiarami. Na 14 okazów 5 należy do największych i najszerszych, jakie się wogóle napotyka; największy ma wysokości 20 mm przy 24 mm długości ostrza. Grotów skrzydełk. 5, narz. geometr. 11, w tem jedno niezmiernie wązkie i subtelne, a prawidłowe, szerok. 23 mm. (tab. 51, nr. 7). Mam ztąd jeden grot trzoneczkowy, kształtu wydłużonego piroga, jedyny w całym Stopnickiem (tab. 51, nr. 18). 5 skroba-

czów, wśród nich jeden wyjątkowo mały i prawidłowy. Kilka okazów o cechach niemal paleolit.; w tem 1 rylec i skrobacz, 1 rdzeń mały i para narzędzi do przekłuwania lub świdrowania.

Bronz. 5 szczątków, w tem duża szpila czworogranna i jakaś część podługowata ozdoby, ornamentowana, opatrzona dwiema dziurkami na obu końcach. Niby jakieś ogniwko.

Żelazo. Nóż uszkodzony, oraz para niewyraźnych szczątków.

Glina. 1 paciorek duży (ciężarek do wrzeciona?) i miseczek, prócz tego skorupy mało charakter. *Szkło.* 1 paciorek jasno-zielony, przezroczysty, 2 cm średnicy; grudki stopione takiegoż szkła.

59. Wólka Tuczępska, gm. Tuczępy.

Nr. 3472 do 3509 narz. krzem., Nr. 3510 do 3540 różne narz. i szcząt. naczyń glin., Nr. 5137 do 5139 trzy rdzenie krzem., N-ra 7948 i 7959 2 odłamki narz. glaz., Nr. 14563 do 14564 2 rdzenie krzem. Okazów 27, prócz różn. okrzesków i skor.

Pracownia narz. krzem., odkr. 1892 r. i ślady cment. żarow., zrujnowanego przez naturalne obniżanie się gruntu skutkiem zrywania piasku przez wiatr.

Krzem. 7 grot. skrzyd., 8 narz. geom., 13 grot. dłutow., 2 grot. różn. typ. łup., 1 świderk, 7 skrob., 1 nóż, kilka różn. narz.

Obsydyan. Gruby odłupek, na jednej krawędzi szczerbiony, jakby na grocik z trzoneczkiem. *Bronzu* kilka szczątków, szkło stopione zielonkawe, 1 paciorek cylindryczny z twardej masy białej (t. 52, nr. 59), *żelaznej* zapinki szczątek i parę innych kawałków. *Glina.* Ucho od nac. neolit. z ozdobą sznurową i kilka szczątek. z różn. ornament.

60. Nieciestawice, gm. Tuczępy.

N-ra 11058 do 11093, 14602 do 14603. Okazów 38.

Pracownia narz. krzem., odkr. r. 1893 i w 1895 badana. Nieliczne ślady siedliska, a zapewne i grobów.

Krzem. 8 grot. skrzyd. staran. wyrob., 1 gr. skrzyd. wysmukły, szczerbiony tylko na krawędziach (t. 219, nr. 25), kilka grotów łupanych. Jeden nieforemny wążki, o obu końcach zaokrąglonych i 4 skrobacze. Zwraca uwagę nieobecność grotów dłutowatych i jeden okaz narz. paleolitycznego (t. 219, nr. 33).

Glina. Duży odłamek naczyń z ozdobą sznurkową. złożoną z obwódek prostych poziomych, oraz z obwódek linii falistej (tamże, nr. 36). Skorupa ze szlakiem z kreskę pionowych, biegnącym przy krawędzi.

61. Jarostawice, gm. Tuczępy.

Nr. 11047 do 11057. Nr. 14812. Kołczyk brązowy, otwierający się na zawiasce. Okazów 13.

Stacya przedhist., położ. na drugim brzegu Schodniej, naprzeciwko Strzelec, na wzgórzu. Jest bardzo uboga, albo nie natrafiliśmy na właściwe miejsce, gdyż mimo kilkakrotnych poszukiwań w rocznych odstępach

pach czasu na wzgórzach piaszczystych, bardzo niewiele zdobyłem przedmiotów kultury przeddziejowej. Mam ztąd 1 grot długi, 3 groty skrzydełek, 1 grot trójkątny o podstawie prostej, starannie szczerbiony, parę narzędzi mniej pospolitych, 1 skrobacz typu pospolitego w Stopnickiem i nieco późniejszego znaczenia narzędzi i wiórów krzem. Do wybitniejszych okazów należy rodzaj grota dość rzadkiego kształtu (tab. 218, nr. 10) typu starszego.

Bronz. Kolczyk bronz. delikatnej roboty, jedyny w tym rodzaju w Stopnickiem.

62. Januszkowice, gm. Tuczępy.

Nr. 14442 do 14457. Okazów 16.

Pracownia narz. krzem., odkr. 1894 r., w 4 lata później jeszcze raz zwiedzana. Choć uboga, większą różnorodność okazała, gdyż prócz narz. krzem. znalazły się tu szczątki naczyń z ornam. sznurow., pierścień bronzowy zwinięty z drutu okrągłego, szczątek jakiegoś drobnego okucia brązowego. Wśród narz. krzem. jest uderzająco mały, a prawidłowy rdzeń (wys. na 18 mm) i dwa drobne narz. zagadk. użytku, które nazywam wałeczkowatemi. Dwa skrobacze i nieco skorup z ozdobą kresk. wgniataną, wyczerpują dobór przedmiotów godnych wzmianki.

63. Rzędów, gm. Tuczępy.

Gabinet Archeol. Uniwersytetu Jagiellońskiego otrzymał w r. 1871 siekierkę krzemioną, znaną w miejscowości, zwanej „Kościelisko.“ Okaz ten oglądałem. Zwiedzając Rzędów parę razy w r. 1894 i 1896, nie natrafiłem na żadne ślady bądź pracowni przedhist., bądź grobów.

64. Brody Duże, gm. Oleśnica.

Nr. 2918 do 2990, Nr. 7155 rdzeń bardzo łudny, wysoki na 43 mm, Nr. 7759 do 7763 odlamki narzędzi gładzon. krzem. Okazów 79, prócz okrzesk., wiór. i skor. glin.

Pracownia narz. krzem., ślady cementarzyska zrujnowanego oddawna. Odkr. w 1893 r., zwiedzone jeszcze raz w następnym roku.

Chociaż niezbyt wiele okazów zebraliśmy z p. Zembrowskim, jednak różnorodność ich dowodzi, że jest to zupełnie typowa stacya przedhistoryczna. Wszystkie główne typy stopnic. narz. krzem. są tu reprezentowane, a niektóre z nich nie występują nawet na bogatszych w przedmioty stacyach innych. Do takich mniej pospolitych należą cztery groty długie, łupane, z trzoneczkami, jeden z nich zupełnie cały i bardzo typowy, wys. 5 cm, z mleczno-brudno-białego krzem., jeden podobny grocik szeroki, ale b. mały (dług. 2 cm). Wśród 9 narz. wysmukł. geom., jedno bardzo wyjątkowego kształtu (tab. 43, nr. 7), rzuca dużo światła na przeznaczenie tych narzędzi. 5 grot. skrzydełek. nie odznacza się niczem wybitnem, natomiast wśród 6 gr. długow. jest jeden bardzo szeroki, drugi bardzo wązki (t. 43, nr. 23 i 24), jeden zaś zupełnie trójkątny, t. j. o bo-

kach zatępionych, zbiegających się z sobą (t. 43, nr. 27). Dwa świderki i kilka innych okazów mniej pospolitych uzupełniają ten cały dobór. Jest tu 1 trzpień, pozostały od wywiercenia otworu w toporku ze skały zielonej, krystalicznej.

Z okazów *ceramicznych* są resztki naczyń o ozdobie sznurowej, o kreskowej wytłaczanej, z ornamentem liniowym. Dwa szczątki *bronzo-we*, parę szczątk. żelaza i szklane paciorki. Jeden odłupek z kryształu górn. zupełnie przezroczystego, wyrobiony na zwykły grocik do strzały. Rzadki.

65. Bydłowa, gm. Oleśnica.

Nie tu nie znaleźliśmy, prócz jednej siekierki krzemiennej, nr. 4947, znalezionej między Wojnowem i Bydłową, którą przysłał mi p. F. Zembrowski (patrz pod pozycją 42), a która została przedst. w wiernej podobiznie w „Światow.“ t. II, str. 125, rys. 56.

II. Porzecze Nidy dolne

(na południe od linii Pińczów—Busko—Stopnica).

1. Wełecz, gm. Busko.

Nr. 3607 1 narz. krzem.

W r. 1897 odkryłem na obszarze tej wsi, na obszernych piaskach lotnych, ślady cementarzyska żarow. oraz pracowni przedh. w trzech miejscach (p. „Światow.“ t. I, str. 64). Nie miałem czasu zwiedzić ponownie, i dlatego nie, prócz ostatnich okazów narz. krzem. i ceramicznych, dotąd nie posiadam. Jedno tylko narz. krzem. starannie wyrobione podniosłem z powierzchni piasku — i to stanowi dotąd unikat w swoim rodzaju. Będzie przedstawione w podobiznie.

2. Bronina, gm. Busko.

Nr. 14599 do 14601. Ok. 3 narz. krzem.

Tuż przy wsi, w r. 1897, odkryłem wyraźne ślady osady przedh., ale jeszcze nie eksploatowałem staranniej, dlatego też, podobnie jak z Wełcza, okazów bardzo mało.

3. Pęczelice, gm. t. n.

Zebrał tu ś. p. Rakowski nieco zabytków przedh., o których jednak nie wiem i zbioru nie widziałem. P. R. posiadał tu zbiór zabytków, zebranych w Mikułowicach. Zbiór ten cały w r. 1900 spalił się wraz ze dworem.

4. Gadawa, gm. Olganów.

Nr. 11330 do 11340. Okazów 11.

W r. 1897 odkryłem cmentarzysko dość obszerne, zrujnowane, i pracownię narz. krzem. Można by zwiększyć zbiór dokumentów, ale dotychczas nie miałem do tego okazji. (P. „Światow.“ t. I, str. 64).

5. Budzin, gm. Radzanów.

Odkryłem w r. 1897 na piaszczystej wydmie i na polu ornem, w pobliżu jej, liczne skorupy od naczyń glin. nieozdabianych. Bliższych poszukiwań nie miałem czasu robić.

6. Piasek Mały, gm. Pęczelice.

Smuga piaszczysta przy samej drodze bocznej, a na jej powierzchni skorupy zniszczone od popielnic, grubej roboty. Zewnętrzna powierzchnia żółta, wewnętrzna czarna. Odkryte w r. 1894-m; w 1897-m nie więcej nie znalazłem, choć gdyby starannie poszukać, niewątpliwie, że znalazłyby się i wyroby krzemienne.

7. Piasek Wielki, gm. Radzanów.

Nr. 14791 część popielnicy gładkiej z uszkami, Nr. 7880 odłam. narz. krzem. gładz.

Od strony błonia, na obszernych, bardzo białych piaskach, b. bogate w skorupy cmentarzysko, zrujnowane oddawna. Skorupy nieozdabiane lub tylko z poziomymi linijnymi obwódkami, kilka narzędzi krzem., oraz sporo okrzesków—dowodzą, że była tu i pracownia narz. krzem. Należałoby jeszcze zwiedzić.

8. Badrzychowice, gm. Grotniki.

Nr. 3639 do 3664 szczątk. nac. glin., Nr. 7744 odłam. narz. gładz. z krzem. białego.

W kwietniu 1897 r. znalazłem naprzeciwko błonia, należącego do Piasku Wielkiego, inną wydmy, na niej okrzeski i skorupy, a niebawem jeszcze w dwóch innych miejscach wydmy do tej wsi należące, na nich zaś ślady przeddziejowe.

Na pierwszej i trzeciej wydmie mało przedmiotów, druga b. bogata w skorupy od nac. glin., lubo na szczupłym obszarze.

Narzędzia i okrzes., ułamki siekierki i toporka. Ceramika przeważnie bez ozdób grub. roboty, ornam. kropkowy i kreskowy, oraz z linii równoległych poziomych. Typ „słowiański“, t. zw. grodziskowy, trafia się.

9. Stróżyska, gm. Grotniki.

Nr. 7936 odłam. narz. gładz. krzem., Nr. 13750 do 13755 (tab. 265). Okazów 56.

Pracow. narz. krzem. i cmentarzysko żar. zrujnowane.

Krzem. 8 grot. dłut., 9 gr. skrzyd., 9 grot. trojkątn. obrabianych, o podst. prost., 1 strzałka z wysmukł. wióra, tylko u nasady zaś szczyrbionego w trzoneczek. Kilkanaście narz. różn. typów. *Kwarc krystaliczny*, Drobne narz. łup.: wałeczek, należący do typu narz. mało zrozumiałego

użytku (t. 265, nr. 32). *Bronz.* Czworokątna szpila od zapinki. *Glina.* Brzeg misy z sęczkiem zam. ucha; szczał. naczyń grob. z ozdobą przy krawędzi z kresk pionowych złożoną i niekt. inne. Popielnice tutejsze musiały być obstawione kilkoma kamieniami.

10. **Ucisków** *), gm. Grotniki.

Nr. 7949 odłam. narz. krzem. gładz., Nr. 14792 do 14811. Okazów 21.

O pół kilometra od obszernej wydmy z cmentarzyskiem w Stróży-skach leżą widzialne ztamtąd wzgórki piaszczyste, należące do Uciskowa. Na nich w r. 1897 zbierałem skorupy oraz narzędzia krzemienne. Okazów, zasługujących na uwagę, mało. Nie wyeksploatowane.

Krzem. 3 groty skrzyd. (jeden wyjątkowo mały—11 mm dł.), 3 gr. dłut., 2 wałeczk. narz., 1 grocik mały typu zbliż. do „wałeczków“ i kilka innych narz.

Obsydyan. Małeńki grocik skrzydełk., wyjątkowo interesujący, gdyż szczerbiony na jednej tylko powierzchni, a zrobiony z ułamka wióra takiego, jak używ. na groty dłutowate. Okaz ten zrobiony jest sposobem dłutowatych, tylko przez uzupełniające szczerbienie przybrał postać grota typu skrzydełkowego.

Bronz. Szczałek zapinki i blaszka od jakiegoś przedmiotu, w 2 czy 3-ch egzempl. już w Stopnickiem znaleziona.

Glina. Szczałki naczyń z ozdobą sznurową, znaną z wielu stacyi, oraz wgniataną niby-sznurową, w odmianie b. tutaj rzadkiej.

11. **Piotrówka.**

Nr. 2712 do 2726 **). Okazów skatal. 15, prócz skorup i okrzesków dość licznych.

Prac. narz. krzem. i ślady zrujn. cmentarz. żarow. na niewielkim obszarze. Zwiedzane tylko dwa razy, jeszcze nie wyeksploatow. Grotów skrzyd. 4, dłutow. 3, grot gruby mały 1, skrobacz ukośny 1, parę narz. geometr., skorupy nieozdabiane.

12. **Ostrowce,** gm. Grotniki.

Nr. 7879 narz. gładz. krzem. (odłamek). Nieco narzędzi krzem. nieskatalogowanych. Skorupy od nacz. glin. przedhist.; Nr. 14813 szpila od zapinki; Nr. 14914 do 14815.

Cmentarzysko żarowe zrujnowane, o charakterze wełnińskiego.

Jedyne godne uwagi: 2 skrobacze wklęsłe, z nich jeden b. krótki (14815), szpila od zapinki, ze sprężyną, brązowa, uszkodzona.

13. **Wełnin,** gm. Pawłów.

Nr. 3608 do 3623 szczał. nacz. glin. (tab. 54), Nr. 7951 do 7954 odłamki narz. gładz. krzem., Nr. 11016 do 11046. Okazów 51 i okrzes. oraz skor.

*) Dawniej (w. XV) Uczyzeszków. Wieś stara, królewska. Około 1691 r. dzierża-wił ją Jan Chryzostom Pasek.

**) Pod Boksicką Wolą w wykazie okazów (str. 131) zaszła omyłka druku: zam. 2712 powinno być 2727.

Pracownia narz. krzem., ementarsysko żar. zrujnow., odkr. 1894 r. na obszernych wydmach wśród pastwisk.

Wśród narz. krzem. 3 groty skrzydełk., 1 dłutowaty, 3 groty łupane wysmukłe z obrabianymi trzoneczkami i różne inne łupane, 2 skrobacze prawidłowo szczerbione i kilka różn. narzędzi.

Wśród okazów garncarstwa brak naczyń z ozdobą sznurową, są z ornam. palcowym i liniowym z obwódek poziomych—wszystko typów starszych; ucha przeważnie duże. Wogóle ceramika odmienna w niektórych szczegółach od przeciętnej stopnickiej. Bronzu ani żelaza nie znaleźliśmy.

14. Magierów, gm. Zborów.

Nr. 6025 do 6037, oraz Nr. 11291 do 11305. Okazów 28, oraz znaczna ilość okaz. posłedn., wiór., okrzesk. i szczątk. naczyń glin. bez ozdób, roboty grubej.

Pracow. narz. krzem. i cment. żar. zrujn.

Krzemień. 1 grot skrzydełk., bardzo duży i symetryczny, wys. 32 mm, szer. 20 mm; 1 grot dłutow. romboidalny; 2 gr. łup. wysmukłe, trzoneczkowe; 1 skrob. podwójny, 3 zwykłe; 2 kolce do świdrowania, albo groty do strzał. Narzędzie półksiężycowate, ułamane i dość zniszczone. Z brązu szpila od zapinki z drutu, ze skrętem, stanowiącym sprężynę.

15. Piestrec, gm. Wójcza.

Nr. 11224 do 11239 narz. krzem., oraz 1 ucho od nacz. glin. Okazów 16.

Prac. narz. krzem. i cment. żar. zrujnow. W szczupłej liczbie przedmiotów ztąd pochodzących, zwraca uwagę grot z trzoneczkiem z b. ciemnego krzemienia, bocznie szczerbiony (nr. 2, na tab. 222) i jedno drobne narzędzie kształtu grocika dłut., a właściwie drobnego skrobacza ze zwężeniem, tworzącem krótki trzoneczek. Groty dłutow. reprezentowane w jednym okazy. Poszukiwania dalsze mogą przysporzyć materiału.

16. Wójcza, gm. t. n.

Trzy wspaniałe przedm. brązowe, znajdujące się w zbiorach Akad. Umiejęt. w Krakowie (jeszcze nie publikowane).

W r. 1882 zostały przez p. Jana Popiela z Wójczy ofiarowane Akademii: krąg brązowy i dwa naramienniki.

Krąg brązowy (obręcz), bardzo wielki, średnicy 25 cm, lany, pełny, w najgrubszej części mający średnicy 28 mm, zdobny na całej powierzchni ornamentacją rytą, złożoną z prostych linii. Jest to bardzo rzadki przedm. bronz., zdaje się w całym kraju naszym jedyny. Rysunek dokładny, który będzie pomieszczony w części 2-jej, zawdzięczam uprzejmości dra Włodz. Demetrykiewicza.

Naramienniki dwa, zupełnie jednakowe, podobne do opisanych przez Lissauera (Alterthümer der Bronzezeit in d. Prov. Westpreussen,

Danzig, 1891, t. IV, f. 4 i 5), oraz do podanych przez dra Köhlera (Album zabytk. przedhist. Ks. Poznańsk., Poznań, 1893, z. I, t. XVI, f. 9, i 10; zesz. II, Pozn., 1900, t. XXII, f. 5 i 6; t. XXIV, f. 1, 2, 9 i 10). Patyna ciemno-zielona, bez połysku.

III. Porzecze Nidy górne.

1. Stojnow, gm. Drugnia.

Nr. 14816 i 14817.

Ślady pracowni narz. krzem., ubogiej w okazy, odkryłem 9 kwietnia 1893 r. Kilkadziesiąt okrzesków, przeważnie z mleczno-białego krzemienia. Jedyna strzałka skrzydełkowata, starannie wyrobiona, również z białego krzemienia, świadczy, że przy troskliwych poszukiw. zapewne dałoby się znaleźć więcej.—1 rdzeń z biał. krzem.

2. Straszniów, gm. Maleszowa.

Ślady pracowni narz. krzem., bardzo ubogiej, oraz grobów z mogiłą płaską, okrągłą, z kamieni. Odkryłem w kwietniu r. 1893, lecz jeszcze nie zbadałem. Skorupy od nac. glinianych, 1 grób nad źródłem w bezpośrednim sąsiedztwie z wydumą, obstawiony glazami.

3. Maleszowa, gm. t. n.

Nr. 13546 do 13616. Okazów 71.

Trzy pracownie narz. krzem. odkryłem na obszern. piaskach lotnych w 1900 r. Dość bogata w narz. krzem., ale nie wyeksploatowana. Skorupy trafiają się, ale zniszczone i b. drobne.

Mam złąd: 5 grot. skrzydełek. całych i aż 12 ułamanych; 1 grot trójkątny o podst. prostej, starannie szczyrb.; 11 grotów dłutow.; 2 narz. geom. drobne, wysmukłe; 2 skrob., z nich jeden dwustronny; nieco innych, pospolitych, łupanych nożyków i t. p. Z brązu znalazłem zaledwie 1 kawałek blaszki, 1 trzpień do wiercenia otworu w toporku ze skały, jak zwykle, krystalicznej.

4. Piotrkowice, gm. Maleszowa.

Nr. 9276 toporek kam., znaleziony w r. 1895.

Zauważyłem na wydmię piaszczystej okrzeski nieliczne wprawdzie, zwiastujące jednak pracownię narz. krzem.

Prócz tego tylko niedokończony toporek kam., niezwyklej w naszym kraju wielkości (długi 22 cm), w którym otworu jeszcze nie prześwidrowano, ale już sporządzono zagłębienie, jako przygotowanie do wiercenia.

5. Jasień, gm. Chmielnik.

Stacya krzemieniowa niebogata i skorupy naczyń grubo wyrobionych, lepionych od ręki na polach i wzgórku piaszczystym. Lepszych okazów brak z powodu niedostatecznych poszukiwań.

6. Chomentówek, gm. Chmielnik.

Dość obfita w okazy stacya krzemieniowa. Sam jej nie eksploatowałem. Przemysł kamienny zupełnie zgodny z Ossówką.

7. Galów, gm. Szaniec.

Nr. 11216 do 11223. Okazów 8.

Prac. narz. krzem., odkr. w 1894 r. i tylko raz później zwiedzana. Dlatego okazów mało: 2 grot skrzydełek., 1 grocik mały o podstawie prostej, wązki, dość rzadkiego typu (nr. 4, t. 222), 1 narz. wysmukłe geom., parę drobn. skrobaczów, 1 kolec krzem. tępy, starannie obrobiony, noże, grot do dzidy. Śladów ceram. nie znalazłem, ale mogą się jeszcze okazać.

8. Szaniec, gm. t. n.

Nr. 14818 do 14830. Okazów 13.

Prac. narz. krzem. i słabe ślady przedh., 1 skorupa od naczynia z ozdobą sznürową. 1 grot skrzydełek., 1 gr. o podstawie prostej, szczerbiony, zapewne niedokończony, skrzydełkowaty. 1 narz. typowe wysmukłe geometr., 1 wałeczkowate drobne, 1 odłupek narz. gładzonego, z krzem. blado-brunatnego w gęste białe słoje.

9. Mikułowice, gm. Szaniec.

Właściciel Mikułowice, później Pęczelice, ś. p. Rakowski, znajdował tu podobno narz. krzem., kamienne, popielnice i trochę bronzów. Posiadał zbiorek, podobno dość pokaźny ztąd i najbliższej okolicy. Co to były za okazy—nie wiem, gdyż nie widziałem tego zbiorku, a przeniesiony do Pęczelice zniszczył w pożarze r. 1900.

IV. Porzecze Czarnej.

I. Drugnia, gm. t. n.

N-ra 10897 do 10915, 14832 i 14833, 14899 i 14900. Okazów 23.

Prac. narz. krzem., odkr. 1894 r., a z powodu odległości od głównego ogniska wycieczek, od Jastrzębca, raz tylko potem zwiedzona. Prawie nic wybitnego nie mam. Groty dłutowate są tutaj. Znalazłem jeden, również jeden skrzydełkowaty, a w r. z. dostarczył mi pastuch jeszcze dwa. Tłuczek (percuteur) mały i skrobacz b. prawidłowy,

2. Głuchów, gm. Potok.

Nr. 10857 narz. krzem. łup., Nr. 14834 toperek przełamany, Nr. 14896 do 14898 trzy grotty skrzydełek., Nr. 14901 i 14902 narz. krzem. Okazów 7.

W r. 1893 zebrałem na jednej wydmie w ciągu godziny parę garści okrzesków. Jeszcze raz byłem tu w r. 1895 i znowu znajdowałem tylko ostatnie ślady przemysłu kamien. Później dostarczono mi 3 grotty skrzyd., 1 skrob. mały z biało-różowego krzem. i rdzeń drobno łupany, przełamany. Nr. 10857 jest to wiór gruby, na końcu zatępiony przez szczyrbienie, nr. 14834 połowa toporka gładzonego z otworem, ze skały ziarnistej, koloru jasnego, jeszcze nie zdeterminowanej.

3. Potok, gm. t. n.

Nr. 5112 rdzeń, wysoki 24 mm, Nr. 7163 bardzo piękny rdzeń, wysoki 26 mm, Nr. 7898 i 7899 odłamek narz. gładz., Nr. 10008 do 10087 (tab. 198), Nr. 14831 nóż łupany (wiór długi 10 cm), Nr. 14835 do 14894 nar. krzem., Nr. 14895 grot skrzydełek. pięk. obrob. obsydyanowy—wielka rzadkość. Okazów 145.

Na obszernych wzgórkowatych wydmach, zdala od wsi, pracownia narzędzi krzem. Skorup wcale nie napotkałem.

Rozmaitość narzędzi znaczna, a charakter ich zupełnie odpowiada charakterowi najbogatszej w tych stronach Ossówki, z której jałowemi obszarami stacya przedhist. wsi Potok niemal bezpośrednio sąsiaduje. Zapewne znalazłoby się więcej okazów w Potoku, ale mniej niż Ossówka był eksploatowany; mam stąd 4 grotty skrzydełek. do strzał, jeden b. wielki, dł. 34 mm, 13 gr. dłutowatych, dwustronnie obrabianych, więcej zaś z jednym tylko bokiem zatępionym. Narz. geometr. podobn. jak w Ossówce, Brzozówce i t. p. 15. Pozostałych przedm. nie będę wyliczał.

4. Ossówka, gm. Szydłów.

Nr. 1 do 1602, 1602 okazy na 22 tablicach, których fotografie opublikowałem w r. 1895, Nr. 1603 do 1931, 329 okazów na 5-ciu tabl., z których jedna (nr. 27) wydana w „Drobnych pracach i notatk.“ w r. 1897, Nr. 5097 do 5106, 11 rdzeniów różn. wielk. (od 68 mm do 19 mm), Nr. 5155, rdzeń, Nr. 7874 do 7878, odłamki narz. gładz., Nr. 12962 do 13472, 491 szt. różnych narz. krzem. w dobrych okazach, Nr. 14557 do do 14560, 4 rdzenie, w tem jeden obsydyanowy, Nr. 14929 do 14960, 32 grotty skrzydełek., w tem jeden obsydyanowy, b. piękny. Okazów 2475, prócz tego kilkakrotnie więcej ostatnich wiórów, okrzesków i t. p.

O tej stacyi niewiele mam tu do powiedzenia, gdyż została opublikowana w r. 1895 w pracy, której tytuł podałem w § 14-m. Od czasu wydania albumu przybyło mi dużo jeszcze nowych okazów, bodaj drugie tyle. Jest w tem sporo przedmiotów nieco odmiennych, wogóle jednak nowych typów nie przybyło, a ważniejsze okazy znajdują uwzględnienie w opisie i rysunku. Bądź co bądź, Ossówka z Beszową są najważniejszymi, bo najbogatszymi stacyami — i one w znacznej mierze stanowią będą tło, charakteryzujące cały obszar Stopnicki.

Okazów nie wymieniam. O ich obfitości dość objaśni kilka danych. Więcej grotów skrzydełek. mam ztąd 99, grotów dłut. 517!, narz. drob. geom. 405, skrobaczów różn. typów, przeważnie prawidłowych, 368.

5. Korytnica, gm. Kurozwęki.

Nr. 11256 do 11290, Nr. 14928 rdzeń. Okazów 36,

Prac. narz. krzem. Ślady cmentarzyska żarowego. Charakter narzędzi jak w Ossówce.

6. Chańcza, gm. Kurozwęki.

Nr. 5435 do 5499. Okazów 65.

Prac. narz. krzem. w 2-ach miejscach, na wschód i zachód od wsi. Mało wyeksploatowana, z powodu odległości i złej drogi od Jastrzębca. Na uwagę zasługuje kilka narzędzi gdzieindziej rzadkich — zresztą typ stacyi jak Ossówka, skorup tylko więcej od naczyń glinianych.

7. Jasień, gm. Kurozwęki.

Nr. 14904 do 14927. Okazów 24.

Prac. narz. krzem. mało jeszcze przejrzana. Obfitsze się zdają tu groty dłut. niż skrzydełkowane, oraz częste narz. wysm. geometryczne. Zresztą charakter Ossówki. 1 wiór drobny obsydyanowy.

8. Wola Ossowa, gm. Kurozwęki.

Stac. krzem. świeżo odkryta i zbyt mało jeszcze poznana. Okazów lepszych nie mam.

9. Wola Żabna, gm. Kurozwęki.

Nr. 11657 do 11731. Okazów. 75.

Prac. narz. krzem., odkr. w 1898 r., zwiedzona powtórnie w 1900. Zdaje się być dość obfitą w okazy i zasługuje na uwagę w przyszłości. Mam ztąd 20 grot. skrzydełek., 16 gr. dłut., 6 narz. geom., 2 grot. trójkatne o podst. prostej, duże, 1 duży grot dłutowaty, 1 skrob. prawidłowy i jeden o zakończeniu wklęsłym, b. rzadkiego typu, 6 szczątków przedm. bronzowych.

Prócz wymienionych wyżej miejscowości, dowiedziałem się różnemi czasy jeszcze o kilku innych, że trafiają się w nich przedm. przedhistor. Z paru mam nawet nadesłane różne okazy. Ponieważ jednak nie miałem czasu sprawdzić rzeczy na miejscu — pomijam je na teraz zupełnie. Do nich należy prac. narz. krzem. w Chrabkowie, zakatalogowana nawet (nr. 13473 do 13545), ale żem nie był na miejscu i nie mam pewności, czy rzeczywiście istnieje tam stacya krzem. wprowadzenie jej do spisu odkładam do przekonania się osobistego.
